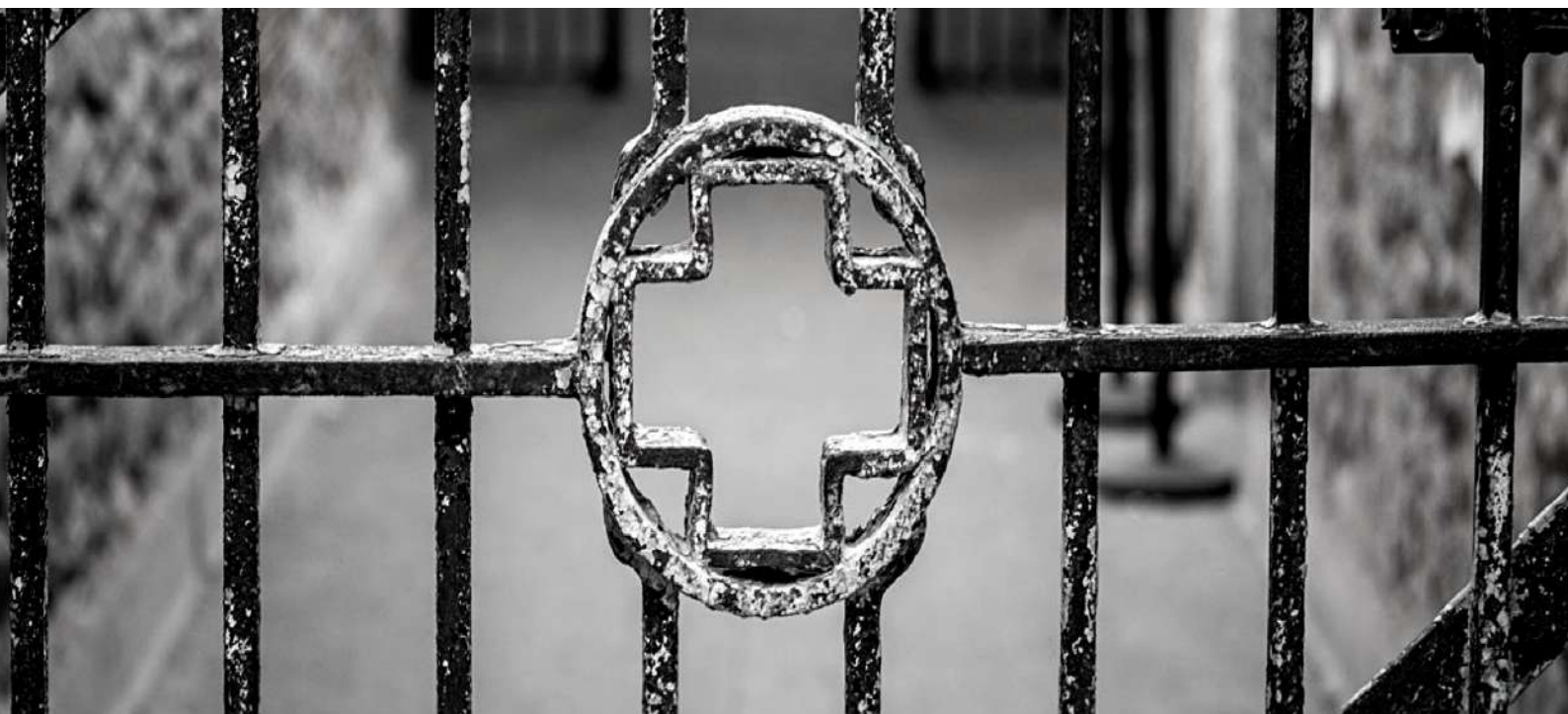

Equip SIRECOVI
Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans
Universitat de Barcelona

INFOME FINAL SOBRE LA GESTIÓ DEL CORONAVIRUS EN ELS CENTRES PENITENCIARIS

MONITORITZANT LA PRIVACIÓ DE LLIBERTAT I L'ACTIVITAT
POLICIAL DURANT L'EMERGÈNCIA DE LA COVID-19.

MARÇ 2020 - MAIG 2021

INTRODUCCIÓ

Des de l'Equip SIRECOVI de l'Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans (OSPDH) de la UB, després de més d'un any analitzant les mesures adoptades per les diverses administracions penitenciàries de l'Estat en resposta a la recent crisi sanitària fruit de l'expansió del virus SARS-COV-2, us presentem ara l'informe final del projecte **Monitoritzant la privació de llibertat i l'activitat policial durant l'emergència de la Covid-19**.

El present informe pretén oferir una síntesi dels diversos diagnòstics dinàmics realitzats fins al moment per l'equip SIRECOVI durant el desenvolupament de l'esmentat projecte. Es presentarà així una panoràmica general de les principals mesures adoptades des de març de l'any 2020 fins al final de l'últim Estat d'Alarma (el passat 9 de maig del 2021), tant per l'administració penitenciària catalana com per aquella dependent de l'Administració General de l'Estat (AGE) i les principals implicacions que aquestes han tingut (i continuen tenint) sobre les realitats penitenciàries i especialment sobre els drets fonamentals de les persones privades de llibertat i els seus familiars.

Seguint un format similar a el dels anteriors informes, l'anàlisi s'ha realitzat agrupant les mesures estudiades en cinc apartats o blocs temàtics: (1) les mesures de l'àmbit sanitari, (2) les relatives a les comunicacions amb l'exterior, (3) les relatives a l'accés a la justícia, (4) en l'àmbit de la reinserció i educació, programes de tractament i treball penitenciari i (5) les mesures tendents a la reducció de la població penitenciària. No obstant això, a diferència dels anteriors informes en què es realitzaven anàlisis diferenciades de les mesures adoptades per la Secretaria de Mesures Penals, Reinserció i Atenció a la Víctima (SMPRAV) i per l'Administració General de l'Estat (AGE), en aquesta ocasió s'ha volgut fer una anàlisi comparada de les mesures adoptades per una i altra administració i dels temps de reacció o resposta de cadascuna d'elles; analitzant al seu torn els principals resultats i /o implicacions que aquestes han tingut sobre les dues realitats penitenciàries i especialment sobre les persones preses.

És important recordar que el SIRECOVI, com a sistema d'atenció a les víctimes de violència institucional, disposa d'un coneixement directe de la realitat penitenciària de Catalunya, en la mesura en què està present en els centres penitenciaris de territori català i manté un contacte directe i continu amb els seus agents i amb les persones privades de llibertat i les seves famílies. Així, encara que des del SIRECOVI treballem en xarxa amb altres organitzacions socials i col·lectius de tot l'Estat espanyol, permetent-nos per tant tenir accés a informació diversa relativa a la realitat dels centres penitenciaris de la majoria de l'Estat, òbviament aquesta interacció directa amb la realitat penitenciària catalana ens ha permès accedir a un major nombre d'entrades procedents d'una major varietat d'àmbits. S'ha de destacar també en aquest sentit, el diàleg directe que mantenim amb la SMPRAV, el que ens ha permès tenir accés a una gran quantitat de dades internes que fa a la gestió de la pandèmia i la realitat de les presons catalanes, que a el menys a data de tancament d'aquest informe no havien estat publicats. Aquest fet explica per què ens trobem amb una diferència tan significativa pel que fa a la informació que disposem respecte a una i altra administració, especialment pel que fa a les dades de tipus quantitatiu.

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Finalment per donar tancament a aquest informe i al projecte de monitorització de la realitat penitenciària durant la gestió de la pandèmia, es realitzarà una anàlisi valorativa d'aquesta gestió per part de les dues administracions. L'objectiu és determinar en quin grau cadascuna d'elles ha materialitzat les recomanacions realitzades a l'inici de la crisi sanitària per part dels diversos organismes institucionals i organitzacions de la societat civil d'àmbit internacional, estatal i nacional, els qui des de l'inici de la crisi sanitària van instar a les administracions penitenciàries a adoptar mesures urgents respecte a la gestió de la pandèmia en els centres penitenciaris, amb l'objecte de garantir i protegir el dret a la vida, a la salut i a la comunicació d'un grup d'especial vulnerabilitat com són les persones privades de llibertat.

Per últim, volem destacar que al final d'aquest informe hem inclòs un apartat d'annexes amb diferents gràfiques de realització pròpia a partir de dades proporcionades per ambdues Administracions, al respecte de diferents paràmetres i mesures portades a terme.

Des del SIRECOVI esperem que els resultats d'aquest i de tots aquells informes realitzats en el marc de el projecte puguin ser d'utilitat a la feina que realitzen altres organitzacions de drets humans, als col·lectius de familiars i de suport a les persones preses i especialment als responsables de les administracions penitenciàries.

MESURES D'ÀMBIT SANITARI

La sanitat penitenciària ha suposat -i segueix suposant- una assignatura pendent per a les institucions penitenciàries de l'Estat, aspecte que s'ha fet més patent després de la recent crisi sanitària. A data d'avui, després de gairebé 18 anys de l'aprovació de la Llei de Cohesió i Qualitat de Sistema Nacional de Salut (on s'estableix la transferència a les comunitats autònomes dels serveis i institucions sanitàries dependents d'Institucions Penitenciàries) Catalunya i el País Basc han estat les úniques comunitats autònomes que han dut a terme aquest traspàs, tot i que en l'esmentada Llei s'estableix un termini de 18 mesos per fer-ho. A Catalunya, l'octubre de l'any 2006, es van assignar a el Departament de Salut de la Generalitat les funcions en matèria de salut i sanitàries de les persones privades de llibertat.

Com anirem veient, aquesta descentralització de competències en matèria de sanitat penitenciària, ha generat algunes diferències entre ambdues administracions pel que fa a la gestió de la recent crisi sanitària. Mentre que a les presons que depenen de l'AGE la sanitat penitenciària continua sent competència de la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries (SGIP) i per tant ha estat aquesta l'encarregada de decretar les mesures a adoptar per fer front a la crisi sanitària, en els centres penitenciaris (CP) catalans, aquest repte ha requerit de la coordinació entre el Departament de Salut i la SMPRAV del Departament de Justícia de la Generalitat.

En els CP dependents de la SGIP les primeres respostes a la crisi sanitària van ser més primerenques que en els CP catalans, responnent tant a la pressió derivada de l'expansió del virus en el context internacional, com a les pressions dels sindicats penitenciaris, els qui des finals de gener estaven començant a exigir l'elaboració d'un protocol d'actuació específic sobre com actuar en el cas que el coronavirus arribés a les presons. Així, a principis del mes de febrer de l'any 2020 la SGIP establia ja un protocol per a la gestió de contagis a l'interior dels centres penitenciaris, que consisteix bàsicament en l'aïllament en cel·la dels possibles afectats pel virus

mentre s'avisava a les autoritats sanitàries per a la seva avaluació i adopció de mesures, la necessitat d'establir períodes de quarantena per als ingressos en llibertat i el trasllat dels interns amb simptomatologia greu a hospitals de la xarxa pública. Així mateix, s'enviava una circular als directors i directores de cada centre, amb recomanacions per fer front a virus, matisant però que cada establiment hauria d'individualitzar-les segons les seves característiques i situació específica.

En aquest escenari, ens trobem que des dels primers moments es va començar a fer palesa la crisi estructural de la sanitat penitenciària en els centres penitenciaris dependents de l'AGE, caracteritzada entre d'altres factors per l'escassetat de metges penitenciaris, trobant-nos amb què alguns d'ells compten únicament amb un únic facultatiu i en altres ni tan sols es disposa d'un metge durant tot el dia. Així, van començar les primeres queixes per part de professionals sanitaris penitenciaris, els que feien palesa la impossibilitat de complir amb totes les funcions que se'ls exigien i les respostes per part d'organitzacions de la societat civil des d'on exigíem el reforç immediat de les plantilles de personal sanitari dins de les presons i que els aïllaments sanitaris es produïssin en llocs habilitats en lloc de a les pròpies cel·les.

Tot i que el 11 de març la SGIP sol·licitava a Funció Pública la contractació urgent de 40 metges interins, a finals de l'any 2020 encara no s'havia incorporat als seus llocs de treball cap d'aquests professionals. A l'abril algunes entitats privades com Iberdrola van començar a cobrir les mancances de la sanitat pública i van posar a disposició de IIPP metges de l'empresa, els qui van reforçar les plantilles de diversos CP passant consulta en certs horaris.

El 6 de març es detectava el primer contagi a una presó espanyola, una treballadora de la presó d'Aranjuez i es procedia a confinar el mòdul en el qual aquesta treballava. Així mateix, professionals de la UME van començar a desinfectar els centres penitenciaris dependents de l'AGE, especialment aquells en què s'havia detectat contagis.

En els CP dependents de la SMPRAV, però, les primeres mesures no es van començar a adoptar fins al 10 de març, quan Justícia i Salut van aprovar un protocol d'actuació per a l'atenció dels possibles casos de coronavirus. El protocol establia que les persones preses sospitoses de contagi serien aïllades en una cel·la, i els sanitaris determinarien si havien de ser traslladades a l'Hospital per a ser sotmeses a les proves i romandre aïllades fins al resultat, o se'ls realitzaria la prova en el mateix centre. Els casos positius serien traslladats a la Unitat Hospitalària Penitenciària de Terrassa (UHPT) per ser tractats, on s'havia destinat 22 de les 31 llits disponibles a pacients amb coronavirus.

Pocs dies després, el 13 de març, es detectava el primer positiu en una presó catalana i s'adoptaven noves mesures com la identificació de les persones amb patologies prèvies i de més de 65 anys per analitzar un per un i valorar la possibilitat de la seva excarceració o el seu trasllat a unitats especials en els casos en què per motius de condemna no es valorés com a possible la seva excarceració. Al març de 2020 es trobaven privades de llibertat 228 persones de més de 65 anys (218 homes i 10 dones) de les que 33 es van identificar com a especialment vulnerables. A partir d'aquest moment van començar a succeir-se els contagis en els centres catalans, obligant entre d'altres, al confinament de diversos mòduls i del centre penitenciar de dones de Barcelona.

El 18 de març la SMPRAV excarcerava, a través de l'aplicació de l'art. 100.2 del Reglament Penitenciari (RP), a 16 dels 33 interns/es identificats com a vulnerables, persones de més de 65

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

anys que presentaven patologies prèvies, i traslladava a la resta d'ells a unitats especials. S'ha de tenir en compte que en els mesos anteriors a l'esclat de la crisi sanitària, la SMPRAV ja estava fent un esforç per reduir la població d'interns majors de 65 anys, registrant-se una reducció del 54,8% entre els mesos de març del 2019 i febrer del 2020. Per contra, no hem pogut constatar que la SGIP adoptés cap tipus de mesura específica per excarcerar, o al menys per prevenir el contagi del grup d'interns especialment vulnerables, el que podria portar a explicar l'elevat nombre de morts que es van produir en els mesos posteriors.

Tant en els centres dependents de la SGIP com en els centres penitenciaris de Catalunya, des dels primers moments, els sindicats penitenciaris van començar a alertar respecte a la manca de materials de protecció. No obstant això, ens trobem que en alguns CP com el de Zuera s'interceptaven i es requisaven les màscares fabricades i lliurades al CP des d'entitats de la societat civil al·legant la seva falta de necessitat, i familiars d'interns/es (tant catalans com de la resta de l'Estat) denunciaven que els impedia entrar màscares de tela a través de paqueteria, el que va ser corroborat pel Defensor del Pueblo.

A finals de març es produïen les primeres morts en centres penitenciaris espanyols, una treballadora i una interna de 78 anys que patia patologies prèvies. Durant el mes d'abril, van seguir en augment dels contagis, obligant al confinament de mòduls. A l'abril, moria la segona persona privada de llibertat com a conseqüència del virus, un intern de 61 anys amb una greu patologia prèvia. A finals d'aquest mes s'havien vist afectats ja 10 dels 71 CP dependents de la SGIP, concentrant el major nombre de contagis a la Comunitat de Madrid amb gairebé el 80% dels casos diagnosticats. En aquest context van començar les primeres protestes per part d'interns i familiars els que denunciaven les condicions en què es trobaven els presos confinats, els qui passaven el dia sencer a la cel·la. Per contra, des de sindicats penitenciaris es queixaven que els confinaments eren massa laxos com per ser "segurs".

També a Catalunya van anar en augment els contagis i es van confinar mòduls, i interns/es i familiars van protestar per les condicions en què es duïen a terme els aïllaments, arribant alguns interns a denunciar que havien arribat a estar 30h seguides sense poder sortir de les seves cel·les. A principis d'abril s'arribava ja al límit de la capacitat de la unitat Covid-19 de la UHPT, per la qual cosa es va fer necessari l'habilitació d'una nova zona hospitalària per a presos amb Covid a la segona planta de la infermeria del CP Brians 2, que sumava 22 nous llits. Pocs dies després davant l'aparició d'un nou brot al CP Quatre Camins, Justícia anunciava que aixecaria un hospital de campanya al mòdul 4 del CP Quatre Camins amb 145 nous llits, encara que aquest nou hospital mai va arribar a construir-se.

Situació anàloga es va produir en els centres penitenciaris espanyols, on el creixent nombre de contagis entre la població penitenciària, i l'esclat d'un gran brot al CP Picassent (València) va fer que les forces armades estudiessin la possibilitat d'instal·lar un hospital de campanya a aquest centre (el més gran de l'Estat), hospital que tampoc va arribar a construir-se.

Pel que fa a la realització de proves diagnòstiques, ens trobem que mentre en els CP catalans, el 22 d'abril ja s'havien realitzat proves al 4% de la població penitenciària, i durant les primeres setmanes de maig es van realitzar a la totalitat de població i treballadors penitenciaris, en els centres dependents de la resta de l'Estat aquestes no van començar a realitzar-se fins a finals del mes d'abril, el que va generar protestes per part tant dels col·lectius de familiars i

d'organitzacions de la societat civil, com de grups sindicals, que exigien la realització de proves diagnòstiques per al personal i la població penitenciària.

A finals d'abril el Govern espanyol aprovava un pla per a la desescalada en el conjunt de l'Estat que establia els principals paràmetres i instruments per a l'adaptació del conjunt de la societat a la nova normalitat, però ni a Catalunya ni a la resta de l'Estat es publica cap informació específica sobre com es duria a terme en els centres penitenciaris. Davant el silenci per part d'ambdues administracions penitenciàries, el 12 de maig organitzacions socials de tot l'Estat, van presentar davant la SGIP i davant la SMPRAV unes "propostes per a la desescalada en el context de la covid-19 a les presons".

No va ser cap a mitjans del mes de maig, quan les presons (tant espanyoles com catalanes) van començar a preparar-se pel procés de desescalada, per de forma gradual començar a revertir les mesures restrictives adoptades durant la fase de confinament. Els plans de desescalada publicats inicialment per les dues administracions estaven establerts per dur-se a terme de manera gradual, contemplant les fases dictades per les autoritats sanitàries i la possibilitat d'anar revertint les mesures si la situació epidemiològica així ho aconsellava. Així mateix, ambdues administracions van decretar que havien de ser els propis equips directius de cada centre els que haurien adaptar el pla marc a les característiques dels seus equipaments.

Ens trobem, però, amb que, mentre el pla dissenyat per la SMPRAV era extremadament detallat i establia indicadors operatius amb l'objectiu d'avaluar l'impacte de les diverses mesures adoptades i introduir els correctius que fossin necessaris, les directrius publicades per la SGIP no feien esment a les indicacions operatives i/o protocols que descrivissin com dur a terme la represa gradual de les diferents activitats. Això va motivar reticències i fins i tot la interposició de denúncies per part de diversos col·lectius sindicals de funcionaris penitenciaris, arribant el Consell de Ministres a dictar una disposició instant al Govern a aprovar un pla de desescalada a les presons previ acord amb els representants dels treballadors i treballadores.

Finalment, a principis de juny, amb l'avanç a fase 2 de la majoria del territori espanyol, la SGIP remetia als Directors i Directores dels centres un nou document sobre les mesures de desescalada en l'àmbit d'Institucions Penitenciàries en el qual es detallen les previsions específiques pel que fa als protocols de seguretat sanitaris.

Per a ambdues administracions, les mesures d'ordre sanitari contemplaven aspectes com: la necessitat de mantenir la distància de seguretat interpersonal, els protocols i mesures d'higiene i ús de màscares i els processos per a la identificació, vigilància i seguiment dels contagiats. Ens trobem, però, amb que mentre en els CP catalans, els protocols es van publicar de forma primerenca i contemplaven la totalitat de situacions, en els CP espanyols, aquests es van anar tecnificant i ampliant a posteriori, en resposta en molts casos a pressions externes, principalment fruit de les denúncies de certs grups sindicals, però també dels propis interns o grups de familiars, que van obligar la SGIP a dur a terme contínues i constants modificacions respecte als diversos protocols i normes d'actuació. Encara que ambdues administracions establien que havia de ser la pròpia direcció de cada centre qui en última instància decidís les mesures a adoptar en cada CP, en els CP dependents de la SGIP es va deixar en mans dels Directors i Directores la presa de gran part de les decisions, el que va ser criticat àmpliament per col·lectius sindicals de treballadors penitenciaris. Aquesta situació també va desencadenar protestes entre els sindicats

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

mèdics, que van alertar de el risc de vulnerabilitat en una institució amb una plantilla mèdica envellida i amb 220 places per cobrir (el 50%), i dels riscos de no configurar un protocol comú i deixar les decisions als directors dels CP.

Pel que fa a les mesures sanitàries a adoptar, les dues administracions van establir l'obligatorietat (al menys durant la Fase 1) de dur a terme quarantenes de 14 dies per als nous ingressos o retorns de permís. En aquest context, interns i internes en centres d'ambdues administracions i familiars, van denunciar les condicions de vida durant aquestes quarantenes. A les presons catalanes, la durada de la quarantena es va anar reduint, conforme els centres penitenciaris anaven avançant de fase (de 14 dies en Fase 1 a 7 Fase 2 i a 0 en fase 3). A les presons de la resta de l'Estat, ens trobem per contra amb una major disparitat en l'aplicació de criteris. Mentre que a 20 de juny a alguns centres (com el de Zuera o Villena) les quarantenes eren de 15 dies en altres com en el de Castelló, eren de 6. Ens trobem també amb situacions, com al CP de Tenerife, en què els interns de la lliçó d'ingressos que es trobaven sotmesos a quarantena estaven ubicats en els mateixos mòduls que interns amb simptomatologia. Tot això va generar noves denúncies i protestes per part d'interns i familiars.

Entre les principals diferències pel que fa als protocols sanitaris, s'ha d'assenyalar que mentre en els CP espanyols s'establí la no obligatorietat de l'ús de màscares per als interns i internes, per raons de seguretat interior com per raons sanitàries, a l'ésser aquests convivents -exceptuant els interns amb simptomatologia sospitosa o els seus contactes, interns residents en mòduls de quarantena, que realitzen destinacions o que treballen en tallers o participen en activitats grupals-, en els CP catalans s'establí l'obligatorietat del seu ús, sempre que els interns es trobessin fora de les seves cel·les.

D'altra banda, tot i que en els CP catalans els protocols sanitaris eren molt més exhaustius, no sempre s'adoptaven les mesures necessàries per assegurar el compliment dels mateixos, tal com denunciaven interns i familiars i com vam poder constatar des de l'equip SIRECOVI. Així, ens trobem que tot i que l'ús de mascaretes era obligatori, alguns interns i internes en CP catalans denunciaven que des de l'inici de la pandèmia únicament se'ls havia lliurat 2 mascaretes de tela la higiene corria al seu càrrec i tampoc es va procedir a instal·lar dispensadors de gel en molts dels llocs establerts per a això o no es controlava el seu obligat ús.

A mitjans del mes de juliol s'iniciava el procés de transició cap a la "nova normalitat". Tant Catalunya com la resta de l'Estat van iniciar aquest nou procés amb cert optimisme i una major proactivitat de cara a plantejar plans d'acció i mesures per adaptar la gestió penitenciària a la nova realitat.

El 13 de juliol la SGIP publicava el seu pla operatiu per a la transició a la nova normalitat, el qual va ser matisat més endavant a través de l'enviament de noves directrius. Entre els principals aspectes caldria destacar: la necessitat que els serveis sanitaris duguin a terme valoracions individualitzades dels nous ingressos, la reactivació dels permisos i la quarantena obligatòria en mòduls aïllats per a aquells interns/es que tornessin dels mateixos i el disseny d'un pla de contingència adaptat a cada centre. Tot això, en un escenari en què els contagis van anar en augment en el conjunt de centres penitenciaris -i obliga a decretar quarantenes de mòduls, a

l'aïllament de sospitosos, actius i contactes-, en què nombrosos treballadors havien de realitzar quarantenes en els seus domicilis causant baixes laborals, el reforç de metges seguia pendent i les pressions sindicals per frenar el procés de transició cap a la "nova normalitat" eren constants.

A Catalunya, la SMPRAV aprovava el 29 de juliol de 2020 el document "Adaptació a la fase de represa en els centres penitenciaris", en el qual s'establien una sèrie de mesures i protocols d'actuació dins dels centres, amb l'objectiu de combinar les diferents mesures de protecció i prevenció i la represa de les normals activitats i condicions de vida dins de les presons. Un cop més, el document operatiu publicat per la SMPRAV per fer front a la nova etapa es caracteritzava per ser detallat i per contemplar tots els possibles escenaris i mesures específiques d'actuació.

També a les presons catalanes van seguir els contagis, encara que en una proporció molt més baixa que en els centres penitenciaris de la resta de l'Estat, procedint a finals de juliol, a reobrir la segona planta de la infermeria de centre penitenciari de Brians 2 per atendre a presos de tot Catalunya amb símptomes lleus de Covid-19, duplicant així el nombre de llits disponibles.

Al setembre, el SIRECOVI reprèn també les seves visites a la presó després de les vacances estivals. En aquest context, alguns interns denuncien el protocol de quarantena que se'ls aplicava als interns que tornaven de permís, qui durant 10 dies únicament disposaven de dues hores de pati a el dia i havien de romandre la resta del dia en les seves cel·les. Poc després la SMPRAV anunciava que es començaria a fer proves PCR a les persones preses que tornaven de permís per evitar així les quarantenes.

Durant el període estival els contagis van començar a augmentar en el conjunt de l'Estat espanyol. Situació anàloga es va viure en els centres penitenciaris dependents de la SGIP, on els contagis i els confinaments van seguir en augment durant els mesos de setembre i octubre, obligant a l'augment de les restriccions. El 7 de setembre, moria la tercera persona presa en un CP espanyol, com a conseqüència del coronavirus. En aquest cas es tractava d'un intern del CP Fontcalent (Alacant) també d'avançada edat (70 anys), que va patia múltiples patologies prèvies (entre elles una pneumònia), i residia a la infermeria del centre.

En els CP catalans, per contra la situació es trobava molt més estable, i encara que en el mes d'octubre es van detectar nous positius al CP de Ponent (Lleida) i Mas d'Enric (Tarragona) que van obligar al confinament de diversos mòduls, fins a finals del mes d'octubre el nombre de persones privades de llibertat afectades pel virus es va mantenir per sota dels 30. No obstant això, s'ha de destacar que des de l'equip SIRECOVI constatem un compliment irregular i poc rigorós dels protocols de seguretat sanitària en els diversos centres penitenciaris de Catalunya. A les nostres visites vam poder constatar que no en tots els centres es procedia a la presa de la temperatura previ accés al centre (tot i estar instal·lats els dispositius pertinents), que no es garantia la no confluència d'interns de diferents mòduls en el departament de comunicacions o que no es duia a terme la desinfecció dels locutors amb el canvi de comunicants.

S'ha de recordar que la compra i instal·lació de càmeres termogràfiques va suposar una despesa de 175.000 euros per al Departament de Justícia i que entre els mesos de febrer i maig des del Centre d'Iniciatives per a la Reinserció (CIRE) es van dur a terme formacions específiques sobre

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

el pla d'higiene i neteja necessària per a tots els centres penitenciaris de Catalunya, en el marc de el qual van realitzar 40 accions en què es va formar a uns 500 interns/es.

Com apuntàvem, durant els primers mesos de l'hivern, la situació va ser molt més alarmant en els centres penitenciaris espanyols, arribant en alguns centres a produir-se errors per la falta de coordinació entre el sistema de salut pública i la sanitat penitenciària. Per exemple, al CP de Picassent un intern positiu va estar 6 dies sense control, perquè no s'havia notificat al CP el resultat de la PCR positiva. Un cop més es feia patent la necessitat del traspàs de competències sanitàries en un sistema penitenciar en el qual a mitjans d'octubre un 41% de les places de facultatius seguien vacants.

En aquest període es van produir també en alguns CP espanyols aïllaments que van afectar a un gran nombre de persones privades de llibertat, com en el CP d'Alacant II, on a mitjans d'octubre hi havia 400 interns en aïllament. Al novembre es van seguir succeint brots i aïllaments, començant a saturar els mòduls Covid-19 d'alguns CP espanyols.

Pel que fa al material de protecció, la SGIP publicava notes de premsa en què informava del material que havia repartit, però les queixes d'interns/es, familiars i sindicats seguien indicant que eren insuficients. Interns d'alguns CP com el de Tenerife II denunciaven que fins a principis del mes d'octubre no disposaven de màscares de protecció i des del sindicat CSIF van denunciar davant el Parlament Europeu que únicament se'ls lliurava una màscara per dia de treball, que pot arribar a ser de 15 o de fins i tot 24 hores.

A finals del mes d'octubre les xifres d'afectats van començar a augmentar de forma significativa també en els centres penitenciaris dependents de la SMPRAV i els confinaments de mòduls es van anar succeint en gairebé tots els centres penitenciaris del territori català. Davant el creixent augment de contagis es va habilitar una segona unitat de Covid-19 al CP Puig de les Basses (Girona), per complementar el Pavelló Hospitalari Penitenciar de Terrassa i la Unitat de COVID-19 del CP Brians 2.

En aquest context, els sindicats van denunciar que la Generalitat no estava comptabilitzant correctament les dades sobre el nombre de treballadors i treballadores afectats, afirmant a finals d'octubre que en realitat hi havia més de mig centenar d'ells contagiats i prop de 108 confinats des de l'inici de la pandèmia. En aquest sentit s'ha d'assenyalar el silenci de l'administració en relació a el nombre de treballadors i treballadores afectats pel virus que es va produir a partir del mes de desembre i que es va estendre fins al tancament del present informe. Continuen també les seves denúncies respecte a la manca de material de protecció i la seva baixa qualitat. Segons denunciaven els sindicats tant a interns/es com a treballadors/es se'ls lliuraven màscares de tela no homologades. Aquestes màscares van ser les úniques que es van distribuir entre la població privada de llibertat a Catalunya durant tota la pandèmia.

L'11 de novembre, diverses entitats i col·lectius van sol·licitar al Departament de Justícia l'adopció de "mesures urgents" per garantir els drets de les persones internes durant la segona onada de la pandèmia. Entre d'altres, sol·licitaven mesures perquè les persones preses estiguin privades de llibertat en condicions dignes i que les restriccions que se'ls apliquen en cap cas derivin en condicions materials de vida d'aïllament. Des del propi sindicat CCOO s'havia

denunciat poc abans que en molts casos les persones preses no disposaven d'espai suficient per a dur a terme l'aïllament.

Durant la primera quinzena del mes de desembre els contagis van començar a baixar tant en els CP espanyols com en els catalans. Encara que van seguir succeint-se els contagis i confinant-se mòduls en molts centres penitenciaris el nombre d'afectats va ser molt més reduït que en els mesos anteriors. No obstant això, a partir de la segona quinzena del mes de desembre els contagis van tornar augmentar significativament tant en els centres dependents de l'Administració General de l'Estat com en els catalans.

A Catalunya tot i les baixes temperatures de l'hivern, interns de diversos centres penitenciaris i familiars van denunciar problemes amb la calefacció durant els mesos de desembre i gener. A mitjans de desembre un intern es desmaiava a la seva cel·la del mòdul 5 del CP Mas d'Enric (Tarragona), sent traslladat a l'hospital on se li va diagnosticar una pneumònia per Covid-19. Els interns d'aquest mòdul van denunciar que l'intern afectat havia sol·licitat atenció mèdica per trobar-se malament feia més d'una setmana, però que els serveis mèdics havien dit que es tractava únicament d'un mal de cap. L'incident va destapar un nou brot, i va obligar a confinar el mòdul durant 12 dies. L'intern afectat, que tenia 55 anys i no patia patologies prèvies, moria a principis d'any a l'hospital, sent l'únic intern mort com a conseqüència del Covid-19 a Catalunya.

A Espanya durant l'etapa de les festes nadalenques es van succeir diverses queixes per part de diversos sindicats de treballadors penitenciaris que denunciaven entre altres aspectes la manca de sanitaris i exigien la seva vacunació i l'establiment d'un criteri homogeni d'aplicació de la mateixes a tot el territori, independentment de les CCAA. A principis d'any es començava amb la vacunació dels treballadors i treballadores i persones privades de llibertat del CP del Dueso i el CIS José Hierro.

També a Catalunya es començava a principis d'any amb el procés de vacunació per al personal dels centres penitenciaris, encara que els primers a rebre la vacuna van ser els treballadors i treballadores d'interior i de tractament que presten servei habitual o solen ser enviats a les unitats sanitàries. El 8 de febrer el Departament de Salut de la Generalitat anunciava el seu pla de vacunació, davant la qual cosa des de col·lectius de familiars i entitats en defensa dels drets humans emetíem un comunicat demanant al Departament que inclogués urgentment en aquest pla a les persones privades de llibertat. Durant la primera quinzena de febrer es va vacunar a el 70% de la plantilla de treballadors i treballadores penitenciaris (prop de 4300 empleats) i el 24 de febrer es va començar a vacunar la població penitenciària. Segons la SMPRAV a 17 de març, es trobaven vacunats el 80% dels treballadors i treballadores penitenciaris i el 75% de les persones preses amb la primera dosi d'AstraZeneca, quedant pendent la vacunació d'aquells amb edats compreses entre els 55 i 65 anys.

Malgrat les demandes dels sindicats, el procés de vacunació es va produir de forma molt més lenta i irregular en els CP espanyols. El 5 de febrer, la Secció de Presons de la Confederació Estatal de Sindicats de Metges (CISM) criticava l'absència d'un pla de vacunació a les presons. Al març, encara no s'havia vacunat el personal de diversos centres penitenciaris com el de Port de Santa Maria. Els sindicats van reiterar la seva preocupació per aquest aspecte i també pel fet que els majors de 55 anys quedaran fora d'aquesta fase de vacunació, quan l'edat de les plantilles ronda els 52 anys. Diferents col·lectius van denunciar que malgrat que la població penitenciària

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

hagi estat considerada com d'alt risc, no s'hagi plantejat la seva vacunació en cap centre excepte en els de Cantàbria.

A principis de gener començaven a augmentar els contagis en els centres oberts de Catalunya i des del Departament de Salut alertaven que davant l'acumulació en les seccions obertes de presos dormint junts es feia necessari reprendre les mesures de prevenció que van regir a les presons de Catalunya a l'inici de la pandèmia.

A les presons espanyoles, el 8 de gener esclatava el major brot des de l'inici de la pandèmia, el qual es va perllongar fins al mes de febrer i va arribar a afectar 133 interns/es el CP Picassent i a 22 dels seus treballadors/es. Així mateix va obligar a posar en quarantena a 473 interns/es i a 27 treballadors/es i el tancament total del centre. Des dels sindicats es va denunciar que el brot va ser tan difícil de controlar per la manca estructural de metges que pateix el centre, en el qual hi havia 5 facultatius quan n'hi hauria d'haver 22. A finals de mes s'incorporaria a la plantilla de les presons espanyoles facultatius procedents de les 40 places que s'havien publicat en oferta pública al gener de l'any anterior, però, la resta quedarien sense cobrir.

El brot del CP Picassent va ser el primer d'una sèrie que es van succeir durant els mesos de gener i febrer en els CP espanyols, registrant durant aquest període més de la meitat dels contagis i les morts entre interns/es de centres penitenciaris espanyols des de l'inici de la pandèmia. Entre ells caldria destacar per posar en relleu la manca de coordinació entre les dues administracions penitenciàries, el qual es va detectar en el mòdul de trànsits del CP Madrid II, en relació amb el qual la SGIP va informar que va produir després de l'arribada d'una conducció d'interns que procedien de Catalunya, en la qual es trobaven 5 persones que van donar positiu. També s'han de destacar per la seva magnitud, el brot que a finals de gener va esclatar al CP de Terol, que va arribar a afectar 131 interns d'una població total de 185 i a 19 dels seus treballadors/es.

Davant l'elevada incidència de contagis, el 21 de gener la SGIP decidia modificar el protocol d'ús de mascaretes i establir el seu ús obligat en un major nombre de situacions. A finals d'aquest mes, moria la quarta persona privada de llibertat en centres penitenciaris espanyols com a conseqüència del Covid-19, un intern de 65 anys del CP Sevilla I que patia múltiples patologies prèvies. Poc després, el 8 de febrer, moria un intern de 77 anys d'al CP de Dueñas (Palència), registrant-se una nova mort aquesta mateixa setmana. El 21 de febrer moria un altre intern de 68 anys del CP Puerto III i aquesta mateixa setmana es produïa la vuitena mort d'una persona privada de llibertat.

També a Catalunya es van succeir els brots i confinaments massius. A mitjans de gener esclatava un brot al CP de Dones que afectava 15 internes i a diversos treballadors/es, procedint a confinar la totalitat del centre fins entrat el mes de febrer. El brot va arribar a afectar una bona proporció dels treballadors i treballadores de centre, trobant-se el 20% de la plantilla d'interior confinada. El 23 de febrer esclatava un nou brot al CP Quatre Camins (Barcelona) que es va perllongar fins a mitjans del mes de març. El brot va arribar a afectar 121 interns de centre i va obligar a confinar 4 dels seus mòduls arribant a convertir-se en el brot més important en una presó catalana. Davant la impossibilitat de derivar més malalts a les unitats Covid-19 dels CP Brians 2 (Barcelona) i Puig de les Basses (Girona), la SMPRAV en coordinació amb el Departament de Salut van decidir reforçar la plantilla sanitària del CP Quatre Camins.

Equip SIRECOVI-Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans

En aquest context, interns/es i familiars tant de CP de l'AGE com de Catalunya, van denunciar les condicions en què es duia a terme l'aïllament en els mòduls confinats, els que en alguns casos referien passar 23h o fins i tot 24 hores al dia (en Catalunya) sense poder sortir de la cel·la. En els centres penitenciaris espanyols les queixes feien al·lusió al fet que els interns no disposaven de TV a la cel·la i no sortien al pati o ho feien a patis molt petits, referint que davant l'ansietat i la desesperació s'estava veient augmentat el consum de psicofàrmacs. De Catalunya, van arribar denúncies relatives a la manca de contacte amb l'exterior i a situacions de maltractament psicològic, arribant a produir-se en algun centre situacions d'autolesió col·lectiva a manera de protesta. Així mateix, des de grups de familiars denunciava constantment l'escassetat d'informació per part de l'administració catalana respecte a la situació a les presons, situació que es va fer molt més patent durant els mesos posteriors en què van ser pràcticament nul·les les publicacions per part de la SMPRAV en relació amb la situació a les presons.

A mitjans de març, des de sindicats de funcionaris penitenciaris denunciaven que en els CP catalans se seguïen utilitzant mascaretes no homologades, malgrat que a inicis d'any, complint amb la sentència de TSJC, havien reconegut a CCOO el dret a que tot el personal penitenciari tingués almenys una mascareta quirúrgica per torn.

El període comprès entre mitjans del mes març fins a l'Estat d'Alarma (9 de maig) s'ha caracteritzat en les dues administracions per un descens significatiu respecte al nombre de contagis.

A Catalunya a principis del mes d'abril es comptabilitzaven 27 interns/es i 46 treballadors/es afectats/es. A partir de llavors les xifres van començar a baixar i durant la primera setmana de maig el nombre de positius es va mantenir per sota dels 10.

A les presons dependents de l'AGE, des de l'1 d'abril fins al 6 de maig es van detectar 59 contagis entre els i les treballadores i 56 d'interns i internes. Lamentablement a mitjans d'abril es produïa una nova mort d'una persona presa (la novena en el període analitzat en el present estudi) un intern del CP de Villena (Alacant) de 45 anys que patia patologies prèvies.

S'ha d'assenyalar al seu torn la disparitat existent entre la durada de les quarantenes en els CP espanyols durant aquest període. Així, mentre en centres de Galícia la quarantena era de 10 dies per a nous ingressos o per als que tornessin d'un permís (o fins i tot després de realitzar un vis a vis), en presons com les de Valladolid o Pamplona les persones preses que tornaven a centre d'un permís, gestió judicial, metge o qualsevol activitat fora, havien de romandre en quarantena 15 dies. Presos, familiars i col·lectius de drets humans continuen denunciant aquestes situacions.

A Catalunya, però, se seguïen aplicant PCR als interns i internes que tornaven de permís, encara que segons informaven des de la SMPRAV a principis d'abril, segons criteris de Salut, la PCR se'ls realitza únicament als interns que han estat més de 48h fora de el centre.

Pel que fa a la vacunació, a Catalunya, els mesos de març i abril del 2021 van estar marcats per la incertesa respecte a què anava a passar amb la segona dosi que s'havia de subministrar als treballadors/es i persones preses, a l'haver-se suspès la vacunació amb AstraZeneca. El dia 20 de maig la SMPRAV confirmava que estaven a l'espera del vistiplau per part del Ministeri per vacunar els funcionaris/es de presons en segona dosi amb Pfizer o amb AstraZeneca, quedant

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

l'elecció a criteri dels propis treballadors/es. No obstant això es desconeix quan està previst subministrar la segona dosi a la població reclusa.

Des del sindicat CCOO informaven que el nivell de vacunació entre els interns i internes és fluctuant a causa de les altes i baixes en el sistema. Segons informaven des del sindicat a 7 d'abril s'havia vacunat a 4865 interns/es, 400 d'ells ja en llibertat, el que representa 69,1%. Segons informaven des del sindicat el 11% dels interns va rebutjar la vacuna.

En els centres dependents de l'AGE, durant els mesos d'abril i maig s'iniciava finalment el procés de vacunació per a les persones preses en tots els CP. A 6 de maig, ja s'havia vacunat a tots els interns i internes dels CP del País Basc, Cantàbria, Còrdova, Huelva, Arrecife i Sevilla.

MESURES EN L'ÀMBIT DE LES COMUNICACIONS

Les primeres accions van començar-se a prendre en el mes de febrer de 2020 per part de la SGIP, quan aquesta va suspendre les comunicacions que implicaven contacte amb persones que hagin estat en espais on s'hagués detectat presència de virus o amb risc de contagi com aeroports internacionals. Ja al març, pocs dies abans de l'inici del primer Estat d'Alarma, les dues administracions van cancel·lar les comunicacions especials (vis-a-vis íntims, familiars i de convivència) en totes les presons. Aquesta mesura es va ampliar a les comunicacions ordinàries (per locutoris) amb l'inici de l'esmentat Estat d'Alarma, en el qual es va prohibir la llibertat de moviment a tota la població excepte per a serveis essencials o causes de força major.

Les administracions penitenciàries van ampliar el nombre i durada de les trucades telefòniques (la SGIP de 10 a 15 trucades setmanals amb una durada de 8 minuts cadascuna, i la SMPRAV de 10 a 20 trucades setmanals de 8 minuts), però davant aquest nou context, organitzacions de la societat civil i familiars de persones privades de llibertat van demanar la gratuïtat de les mateixes i la instal·lació d'un sistema de videotrucades, davant la impossibilitat de veure en persona als seus éssers estimats. Les dues administracions van optar per decretar la gratuïtat de les trucades telefòniques únicament per als interns/es sense ingressos econòmics, i el repartiment de 230 smartphones per part de la SMPRAV i 205 per la SGIP (que a finals d'abril es van ampliar a 30 més) per a la realització de videotrucades de 10 minuts de durada. La decisió de preferència en l'accés a les trucades de vídeo va recaure en un inici en les direccions de cada centre penitenciari, donant prioritat a aquells interns/es amb permisos de sortida extraordinaris i amb criteris de valoració positius per part de les juntes de tractament. A Catalunya van començar a finals de març al CP de Quatre Camins, i els 230 smartphones sembla que sí que van ser un nombre suficient en relació a la quantitat d'interns/es; no així en la SGIP, ja que els 235 smartphones es van haver de repartir entre els més de setanta centres penitenciaris, caient en un repartiment desigual entre centres i interns/es.

Segons testimonis d'interns/es i familiars, les persones classificades en 1r grau van ser les que van quedar en pitjor posició, amb denegacions massives a les seves peticions de trucada de vídeo, a més, van denunciar que a finals d'abril encara hi havia presons en què no se n'havia realitzat cap. També es van denunciar problemes de comunicació, ja que les llargues cues a les

cabines i els sobre costos econòmics van fer que alguns familiars estiguessin molts dies sense poder comunicar-se. Des de la SMPRAV es va procedir a instal·lar 11 cabines addicionals, en els mòduls amb major afluència de trucades. Això se li va sumar la suspensió de l'ingrés presencial de pecuni, deixant únicament la possibilitat de fer-ho mitjançant ingrés bancari. Aquest fenomen va suposar un empobriment de molts interns/es, ja que la precarietat, els deutes i els impagaments van fer impossible que moltes famílies poguessin ingressar diners al banc sense que aquest fos retingut.

A l'inici de la desescalada van començar a consolidar-se les videotrucades en tots els CP i a reprendre les comunicacions ordinàries, condicionades al nivell d'incidència i a la fase de la zona sanitària en la qual es trobava cada centre. Referent a això, diferents organitzacions de la societat civil i de defensa dels Drets Humans van presentar una sèrie de propostes a les administracions, entre les quals caldria destacar: el manteniment de les videotrucades i del temps de durada de les mateixes, la compra d'un major nombre de smartphones, el manteniment de la quota de trucades setmanals ampliat durant el confinament (mesura que sí es va confirmar), i el restabliment progressiu de les visites en coordinació amb els cossos policials perquè els desplaçaments de les famílies no fossin considerats motiu de sanció a causa dels confinaments perimetrals. Familiars també van denunciar la persistència del desigual repartiment de videotrucades entre interns/es, on la gent en 1r grau seguia privada de les mateixes; i la manca de privacitat, ja que els funcionaris exerceixen control visual, i en ocasions també auditiu, esgrimint com a motiu evitar un mal ús dels telèfons.

A la fi de maig de 2020, van començar a reprendre les comunicacions ordinàries en els CP de zones en fase 1 i 2, tant a l'Estat espanyol com a Catalunya, tot i les reticències dels sindicats penitenciaris que sempre s'han manifestat en contra de la de l'obertura d'aquestes, en la majoria únicament podien acudir familiars que hi residien en la mateixa província o zona sanitària. Durant aquest període de desescalada, alguns CP com Mas d'Enric (Tarragona) o Daroca (Saragossa), van canviar el sistema de petició de visites i havien de ser els interns/es els que sol·licitessin la data i, després de l'acceptació per part del CP, comunicar als seus familiars, amb el consegüent retard o falta de coordinació amb el/la visitant. Pel que fa a les mesures sanitàries en les visites, els testimonis de familiars van ser molt divergents en cada CP: en alguns dels aforaments dels locutoris estaven restringits al 50% mentre que en altres es mantenien al límit de la seva capacitat, no es va poder constatar que els locutoris fossin desinfectats ni es controlava que els visitants fessin ús de el gel desinfectant.

Durant el mes de juny, primer a Catalunya i poc després a la resta de l'Estat espanyol, es van anar reprenent a poc a poc les comunicacions especials en els centres de zones sanitàries en fases avançades de la desescalada. En algunes presons es van cancel·lar les trucades de vídeo per a aquells interns/es que feien vis-a-vis, reservant únicament als que no rebien visites; a més, testimonis de familiars van afirmar que en alguns CP els treballadors/es dels departaments de comunicació no feien servir mascareta. D'altra banda, interns/es i familiars van denunciar també que amb el retorn de les comunicacions la SMPRAV va deixar de garantir el saldo telefònic als interns/es sense recursos, i que el saldo proporcionat per la SGIP únicament permetia fer dues trucades per setmana, sent deu el màxim possible.

A la segona meitat de juliol de 2020, quan semblava que s'estaven reprenent les comunicacions especials en els centres dependents de la SGIP, la SMPRAV va anunciar oficialment la

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

suspensió de les mateixes en totes les seves presons fins a nou avís, al considerar-les un risc massa gran degut a la pujada de la incidència a Catalunya. Mentrestant, en els CP dependents de la SGIP les decisions de mantenir les comunicacions i les condicions en què es duïen a terme requereien en les direccions de cada centre en funció de la situació sanitària de la zona i d'altres criteris que puguin ser considerats per aquestes direccions. L'aparició de nous contagis durant l'agost va fer que moltes direccions tornessin a restringir les comunicacions especials, i fins i tot a limitar les ordinàries, fets que van ser aplaudits pels sindicats penitenciaris i denunciades per organitzacions de la societat civil i familiars. La situació va arribar a tal punt, que a la fi de el mateix mes la SGIP va realitzar comunicacions a les adreces de diversos centres aconsellant suavitzar les restriccions, mantenir les comunicacions ordinàries i retornar a les trucades de vídeo en aquells CP en els quals s'haguessin pogut cancel·lar.

El 21 de setembre, mentre la SGIP va anunciar la suspensió de les comunicacions especials en 43 de les seves 71 CP, la SMPRAV va començar a reprendre-les de mica en mica, encara que amb certes restriccions com la reducció a una única comunicació d'una hora a el mes (quan en condicions normals es realitzen de 2 a 5 al mes d'una hora i mitja de durada cadascuna), la restricció dels vis a vis íntims i l'exigència d'una "declaració responsable" dels/les visitants conforme no havien tingut símptomes ni s'havia estat en contacte estret amb cap positiu en els últims dies. Al seu torn, es mantenien les videotrucades en els CP dependents de la SMPRAV i la SGIP anunciava que seguirien vigents després de la pandèmia com a mesura de comunicació; però, i malgrat haver-se ampliat breument, familiars i organitzacions de la societat civil van continuar denunciant el llarg i difícil tràmit burocràtic per a l'obtenció d'una única videotrucada en els centres dependents de la SGIP. En relació a les trucades de vídeo, es va anunciar també que les dues administracions començarien a instal·lar a finals de 2020 cabines de videotrucades, i que per a final de 2021 es preveia que estiguessin instal·lades en tots els CP.

Durant octubre els contagis van continuar pujant tant dins com fora de les presons, amb la consegüent suspensió de les comunicacions especials en els centres de zones amb major incidència o en aquelles que s'havien decretat brots de considerable magnitud, tant en els centres dependents de la SGIP com de la SMPRAV. Just durant aquest període de suspensió dels vis a vis, el servei de reserva de cita en línia de la SGIP va quedar fora de servei durant 3 dies sense previ avís per part de l'administració, deixant únicament la possibilitat de reserva telefònica directament a el centre. Testimonis de cercles pròxims i familiars van relatar innumbrables problemes per realitzar les reserves telefòniques durant aquests dies en diversos centres; les trucades als CP no eren despenjades gairebé mai, i les poques vegades que es podia establir contacte telefònic molts funcionaris/es es negaven a realitzar el tràmit al·legant que no era el telèfon de comunicacions (que tampoc funcionava).

A aquests impediments es van sumar a més les restriccions de moviment entre zones sanitàries pel decret del segon Estat d'Alarma decretat el 25 d'octubre, i les consegüents denúncies a familiars que es desplaçaven a les visites, un problema no resolt des del mes de maig. Referent a això, la visita a persones privades de llibertat es contemplava com a causa justificada de desplaçament en el RD 926/2020, però no existia cap justificant ni procediment "standard i legalitzat", deixant l'última decisió a l'arbitri dels agents de les forces i cossos de seguretat que es trobaven en els controls de carretera, sent sancionats els/les familiars en moltes ocasions, i fins i tot arribant tard a la visita i per tant sense poder realitzar-la després del llarg viatge. El 30 d'octubre la SMPRAV va respondre al problema i va emetre una comunicació conjunta amb la

Direcció General de Policia, per la qual aquests desplaçaments es consideraven justificats. No obstant això, aquesta situació no es resolia en la resta de l'Estat espanyol, i a inicis de novembre un total de 17 organitzacions de defensa dels drets humans van sol·licitar a la Secretaria d'Estat de Seguretat del Ministeri de l'Interior que emetés una ordre interna a les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat en què explicités que aquests desplaçaments no eren motius de sanció. No va ser fins a finals de novembre que la SGIP va respondre a el problema enviant un escrit en el qual s'explicitava que aquests desplaçaments estaven recollits en l'apartat k) de l'art. 6.1 del RD 926/2020.

Així i tot, els tràmits burocràtics per a l'obtenció de justificants seguien sent complicats, provocant que moltes famílies seguissin sense poder desplaçar-se a el no tenir accés o coneixements d'internet per a l'obtenció de la mateixa. A això cal afegir-hi la desobediència de la Junta d'Andalusia, que va declarar dies després que "la visita a persones internades en CP no és una excepció". L'APDHA, la Federación Liberación i la Federación Enlace presentaven un escrit al Defensor del Pueblo Andalus afirmant que aquestes declaracions contradeien les ordres dictades pel Ministeri de l'Interior, havent aquesta de cedir finalment.

Durant el mes de novembre van continuar els problemes burocràtics en les comunicacions: a Catalunya seguia el procediment de petició a través dels interns/es i la seva posterior comunicació als familiars, amb els problemes econòmics i de coordinació que comporten les trucades telefòniques; i unes 70 familiars d'interns/es del CP de Teixeiro van denunciar que portaven 8 mesos sense vis a vis. També al novembre, entitats de drets humans de Catalunya van sol·licitar a la SMPRAV un canal d'accés efectiu a informació per a familiars. Si bé durant el primer Estat d'Alarma aquest canal sí que es va realitzar amb efectivitat a Catalunya (a diferència de la SGIP, que es va caracteritzar per la seva falta de transparència), durant aquest segon Estat d'Alarma, va ser la SMPRAV la qual es va caracteritzar per l'hermetisme informatiu i la SGIP la qual va realitzar major flux d'informació en relació a l'estat de les comunicacions i altres aspectes relacionats amb la informació a familiars.

Desembre va començar amb les comunicacions especials cancel·lades en la majoria dels CP de la SGIP i en gairebé la meitat dels de la SMPRAV, encara que amb una tendència a l'obertura en aquesta última. Pel que fa a les trucades de vídeo, la SMPRAV va anunciar que s'havien realitzat 95.000 en 9 mesos; no així la SGIP, que no va anunciar cap xifra, estimant-se una quota menor a causa de el menor i desigual repartiment de smartphones i als problemes burocràtics abans nomenats. No obstant això, familiars van denunciar que, tot i l'alt nombre de trucades de vídeo, a la presó de dones de Wad-Ras les internes únicament disposaven d'una trucada per dia i una trucada de vídeo cada setmana, cada dues setmanes o fins i tot cada mes, depenent de la reclusa; i que les internes estrangeres, al no rebre peculi, tenien vetades les trucades telefòniques, ja que el cost a mòbils puja a 2 € del primer minut. L'any va acabar amb bones notícies: començava la implantació de les noves cabines de videotrucada en diferents centres, tant de la SGIP com de la SMPRAV, encara que sense detalls sobre el preu ni altres condicions per a la seva utilització.

Excepte pel brot detectat en el mòdul 5 de Mas d'Enric el 31 de desembre (que va obligar a suspendre totes les comunicacions en aquest mòdul), 2021 va començar amb la treva en les comunicacions especials concedida per les administracions, el començament de la implantació de les videocabines i el manteniment de les visites per locutors en tots els CP, al 50% d'aforament, amb distanciament entre visitants i obligatori ús de la mascareta. No obstant això,

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

després de les vacances de Nadal la incidència va tornar a pujar tant dins com fora de les presons i van començar de nou les suspensions de vis a vis en els CP de la SGIP. L'administració central va mantenir en un inici una postura d'obertura (tot i que la decisió final depenia dels directius de cada presó), fins que el 2 de febrer va publicar una nota de premsa en la qual recomanava "blindar les presons" durant, almenys, 15 dies. Als dos dies es van suspendre totes les comunicacions en tots els CP excepte les orals en els CP del Dueso, Zaballa i Martutene. El 18 de gener es confinava totalment el CP Wad Ras (Barcelona).

Entitats de defensa dels drets humans van publicar un model d'escrit perquè advocats / des intentessin impugnar la suspensió de les comunicacions orals davant els JVP. També van denunciar que la suspensió total de comunicacions suposava un atac als drets fonamentals de les persones privades de llibertat i els seus familiars, que en moltes ocasions portaven més d'un any sense un vis-a-vis. El lleu augment de videotrucades no va pal·liar la commoció soferta per interns / es i familiars. Familiars van descriure febrer de 2021 com el mes més desesperant des de l'inici de la pandèmia, sense més comunicació que una trucada telefònica de 8 min.

A finals de febrer, arran del no brot al CP Quatre Camins, es van suspendre també les comunicacions per als interns dels mòduls 4, 5, 8 i DERT. A inicis de març les comunicacions orals en la SGIP seguien restringides en el 20% dels CP, mentre que les especials encara en el 90%. A meitat de març, les orals seguien suspeses en el 10% i les especials en el 85%. Posteriorment també va ser canviant cap a una major permissivitat, encara que amb moltes variacions dependent del territori. A 7 de maig, dos dies abans a la fi de l'Estat d'Alarma, les comunicacions orals estaven autoritzades en tots els CP dependents de la SGIP amb excepció de Melilla. Les comunicacions íntimes, familiars i de convivència encara estaven prohibides en més de la meitat dels CP (íntimes i familiars en prop d'un 54% de CP, i de convivència en un 65%). Encara que algunes CCAA mostraven una situació de menys prohibicions, com en els casos de Múrcia (tot tipus de comunicacions autoritzades en els seus 2 centres), Balears (únicament les de convivència restringides a Eivissa), Canàries (només les de convivència prohibides a Tenerife II) o Galícia (familiars, íntimes i de convivència prohibides a Monterroso), algunes CCAA continuaven amb la major part de les comunicacions (llevat de les orals) suspeses com València, Andalusia i el País Basc. Destaca especialment el cas de la Comunitat de Madrid on totes les comunicacions íntimes, de convivència i familiars estaven suspeses en els seus 7 centres. Restriccions generalitzades que, lògicament, al no distingir entre mòduls de risc o amb contagiats, limitava de manera greu el dret a les comunicacions d'al voltant de 7000 persones preses (i de les seves famílies).

MESURES EN L'ÀMBIT DE LA REINSERCIÓ, L'EDUCACIÓ, I EL TREBALL PENITENCIARI

Les restriccions en l'àmbit de les activitats de tractament van començar abans, com en tots els àmbits, en els CP dependents de la SGIP, ja que a través de la resolució de febrer es van cancel·lar les activitats en què participaren persones que haguessin estat en espais on s'hagués detectat presència de virus o amb risc de contagi, com aeroports internacionals. Ja el 10 de març de 2020 la SMPRAV va restringir les sortides dels interns/es que impliquessin activitats

col·lectives, les activitats amb entrada de personal extern i els trasllats entre CP de Catalunya que no fossin per motius regimentals. A més, per acord amb el Ministeri de l'Interior, també es van suspendre els trasllats entre els CP de les dues administracions.

Després del decret de el primer Estat d'Alarma, el 14 de març de 2020, ambdues administracions van decidir la suspensió de tots els permisos de sortida, l'entrada de tot personal extra penitenciari i/o que no prestés serveis essencials a les presons i el tancament de poliesportius i sales d'entrenament, no podent barrejar interns/es de diferents mòduls. La SMPRAV va emetre als pocs dies una circular amb algunes directrius, entre les quals caldria destacar que les activitats essencials havien de realitzar-se amb un màxim de 10 interns/es i ocupant com a màxim un terç de la capacitat de la sala, que les activitats esportives havien de fer-se en espais exteriors i mantenint la distància de seguretat, que els monitors artístics facilitarien material per desenvolupar de forma autònoma les activitats i que s'establiria una major flexibilitat respecte de l'obligatorietat de les activitats, perquè no afectés negativament el desenvolupament dels Programes Individualitzats de Tractament (PIT). Aquestes mesures es van allargar, almenys, fins al 10 d'abril, quan es té constància que es van reprendre algunes activitats d'atenció especialitzada a toxicomanies.

Respecte de la SGIP, no s'ha pogut constatar que durant el primer confinament regulés el desenvolupament de cap activitat, més enllà de donar la possibilitat als interns/es de quedar-se a la cel·la durant les hores de pati. La regulació de les activitats d'educació reglada va quedar en mans de les autoritats educatives (Ministeri d'Educació); el problema va ser que les persones privades de llibertat van quedar fora de les modalitats virtuals i no presencials al no tenir accés a plataformes virtuals ni Internet. El dèficit es va intentar pal·liar amb material de reforç i, més tard, mitjançant l'ampliació dels horaris per poder respectar les distàncies socials, tot i que el temps sense classes presencials i la continuïtat de el sistema de deures i reforços es va allargar molt. Encara que ambdues administracions van anunciar que les juntes de tractament seguien celebrant, testimonis d'interns, sobretot de 1r grau, van relatar que en algunes presons es van suspendre fins al maig i no els van fer les corresponents revisions de grau. El que sí es va constatar va ser que durant aquest primer confinament, i malgrat les mesures que poguessin prendre ambdues administracions suplint les baixes en les plantilles i dissenyant nous protocols de funcionament "a distància", els programes de tractament i les Juntes es van veure afectats negativament (amb el consegüent retard en el procés de reinserció i en l'obtenció de beneficis com progressions de grau o permisos de sortida), i els interns/es es van sentir en moltes ocasions abandonats/es pels professionals de les Juntes.

En relació als tallers productius i la feina, després del decret de l'Estat d'Alarma dels primers a pronunciar-se van ser els sindicats penitenciaris, que van demanar la immediata suspensió de l'activitat en tallers i dels serveis auxiliars (cuina, neteja i menjador) per impossibilitat de compliment de les mesures sanitàries i de distanciament. No obstant això, la SMPRAV únicament va suspendre les activitats formatives laborals, deixant els tallers oberts amb mesures de distanciament, i la SGIP va deixar opció a acabar les comandes pendents amb les empreses externes abans de tancar-los. Pocs dies després de el tancament, a finals de març interns/es de diferents presons com Madrid I, Madrid VII, Sevilla I i Topes, van començar a realitzar màscares i altres elements de protecció sanitària per a CP i hospitals de campanya, de manera voluntària i sense retribució. A mitjans d'abril es van reprendre els treballs en alguns tallers de serveis no essencials de la SGIP, fet que va provocar la denúncia de familiars tant d'interns/es de la SGIP com de la SMPRAV, al saber que no podien veure els seus éssers estimats i que aquests

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

estaven tenint retards en els seus programes de tractament mentre es primava el benefici econòmic treballant en contacte amb persones i material procedent de l'exterior en un context de confinament total on no es tenia informació sobre la manera de contagi de virus.

Amb el final del confinament total, i davant les suspensions i les irregularitats en les Juntes de Tractament i activitats tractamentals sofertes durant aquest període, diverses organitzacions de la societat civil van demanar per escrit la represa de les mateixes a les dues administracions, a l'ésser part de la finalitat de la pena per mandat constitucional. La demanda contemplava també la tornada dels permisos i sortides programades, de l'educació reglada, la fi de l'aïllament modular i la recuperació de les activitats en instal·lacions comuns com els poliesportius, el retorn de l'entrada de personal extra penitenciari i d'ONG, i l'estudi de mesures compensatòries pel retard en l'obtenció de beneficis penitenciaris que va provocar el cessament d'activitats.

En aquests mateixos dies, entre el 11 i el 13 de maig, les dues administracions van donar indicacions per a la propera represa de les activitats tractamentals. Es va anunciar la tornada dels trasllats per raons sanitàries i tractamentals, dels permisos i sortides programades, de les sortides dels interns / es en 3r grau o amb règim de flexibilitat (art.100.2 RP), la tornada de les activitats educatives, esportives i tractamentals en funció dels recursos humans i materials disponibles per a la seva realització segons els criteris sanitaris de el moment i de l'espai disponible per al distanciament social. Aquestes mesures es van dur a terme prioritant als interns/es amb permisos pendents o amb menys temps per a la finalització de la condemna, provocant que, a l'igual que en l'etapa de confinament anterior, altres interns/es amb condemnes més llargues o en 1r grau seguissin veient com els seus processos de reinserció i l'obtenció de beneficis penitenciaris es retardaven per causes alienes a la seva conducta. En aquest context, sindicats van denunciar la manca de 141 places d'educadors/es socials en els CP dependents de la SGIP.

Durant el mes de juny va ser quan van començar a reprendre realment les activitats tractamentals i els trasllats als centres oberts més propers als seus domicilis per a les persones progresadas a 3r grau. En els CP dependents de la SGIP es van reprendre els permisos de sortida que anessin a gaudir-se en la mateixa província on es trobés el centre de compliment, mentre que a la SMPRAV van començar a reprendre en aquells CP en zones de fase 3, i que anessin a gaudir-se en una zona sanitària en la mateixa fase. La SGIP decreta períodes de quarantena posterior, una decisió que no va ser acompanyada de l'habilitació de més espais per a aquestes, fet que en ocasions se saturassin els mòduls de quarantena i es retrasassin els permisos. La SMPRAV va optar per ubicar els interns/es amb permisos en els mòduls de sortides prohibint el seu accés a la resta de la presó, fet que va provocar que els interns/es amb destinacions a altres mòduls haguessin de triar entre sortir de permís i mantenir la destinació.

Pel que fa a la feina productiva, durant el desconfinament els sindicats van demanar el tancament dels tallers per motius sanitaris, a excepció d'aquells que fabriquessin material sanitari de primera necessitat. Van denunciar que la SGIP estigués anteposant els criteris econòmics sobre els sanitaris a l'obrir els tallers sense certesa l'estat de salut dels monitors de les empreses ni dels transportistes, barrejant interns/es de diferents mòduls i tornant a les cel·les sense haver-se canviat de roba. També hi va haver queixes per part de les famílies, que van veure com es reprenien els tallers però no les visites ni les activitats tractamentals. Pocs dies després, al CP Madrid VII un intern va patir un accident laboral i va ser traslladat a l'hospital, on va donar positiu en Covid-19, obligant a tancar aquest taller.

Tot i això, a la fi de maig la SGIP va enviar als CP ordres de reprendre gradualment el funcionament dels tallers al ritme anterior a la pandèmia amb l'obligatori ús de màscares, evitant el contacte amb el personal extern i deixant potestat a les direccions dels centres sobre el nombre màxim d'interns/es treballadors segons l'espai disponible. Pel que fa a Catalunya, el CIRE es va queixar que gairebé la totalitat dels tallers productius s'havien vist afectats pel confinament i les posteriors mesures sanitàries com l'augment de la distància o la impossibilitat de barrejar interns/es de diferents mòduls, constituint una reducció d'al voltant del 35% de la feina en tots els tallers industrials.

A finals de juliol, el pla establert per la SMPRAV per a la "nova normalitat" contemplava la represa de totes les activitats tractamentals grupals, sempre que els espais s'utilitzessin al 50% de la seva capacitat i respectant les mesures de distància social. A més, els interns de diferents mòduls no podien barrejar-se en una activitat, i els grups col·laboradors externs que realitzaven activitats culturals i educatives havien d'entrar de manera gradual. Pel que fa al treball penitenciari, als tallers es va prohibir el contacte entre interns de mòduls diferents, i els interns que tinguessin un destí laboral considerat essencial, havien d'estar ubicats en mòduls específics.

A finals de setembre el Departament de Justícia anunciava que, després de sis mesos sense classes presencials, s'iniciava el curs escolar 2020/2021; els alumnes anirien a classe sempre amb companys del mateix mòdul i en cap cas es barrejarien per evitar contagis; l'activitat docent es duria a terme principalment a les aules habilitades en els mòduls de les presons, que es convertien així en petites escoles i que comptarien amb professors/es assignats a cada mòdul, que només atendrien aquests/es alumnes. Una part de la formació també s'impartiria en els espais educatius de les Escoles d'adults, on es desplaçaria l'alumnat d'un mateix mòdul per torns i dies, sense que es produís intercanvi entre persones internes de diferents unitats. També al setembre es van reprendre les activitats que es duen a terme per entitats externes als centres penitenciaris, però quedava restringit l'accés als professionals contractats/es, no podent accedir-hi els voluntaris/es. A l'octubre, el Departament de Justícia de Catalunya anunciava que es reprenien les activitats a l'aire lliure amb un màxim de 15 persones, i a principis de novembre, la SMPRAV va anunciar que els interns i les internes podien continuar sortint de permís tot i el confinament perimetral municipal .

La "nova normalitat" va començar en la SGIP amb l'enviament d'una circular als CP perquè consideressin la possibilitat d'encadenar permisos de sortida de manera que els interns/es únicament haguessin de fer una quarantena i així evitar també la saturació dels mòduls destinats a les mateixes. A meitat d'agost sindicats penitenciaris van demanar la suspensió de les sortides programades i de l'entrada de personal col·laborador d'ONG, que són els que realitzen les activitats lúdiques i tractamentals. La SGIP, a el mateix temps que anunciava la planificació de la reobertura de les aules per al curs 2020/2021 a principis de setembre, va secundar aquestes demandes en els CP que s'anaven confinant per l'ascens de contagis tant dins, però sobretot, fora de les presons. Aquesta mesura es va anar estenent durant tot el període de "nova normalitat" fins que en inicis de novembre, després del decret del segon Estat d'Alarma, van arribar a estar suspeses les sortides programades en tots els CP excepte a Canàries i Balears. No va ser fins que es va establir la corba de contagis de la segona onada, a inicis de desembre, que la SGIP, seguint la mesura presa per la SMPRAV a inici de novembre, va enviar una nova circular als centres per a la represa dels permisos que havien quedat pendents, tot i els confinaments perimetrals a l'exterior.

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Les dinàmiques van seguir d'aquesta manera fins a final d'any, sense registrar-se incidents ni suspensions dels permisos programats per a les vacances de Nadal, amb les posteriors quarentenes de 10 dies. A inicis de gener, en un escrit enviat per la SGIP als CP, es promulgava el manteniment de les sortides i permisos, però es deixava a criteri de les direccions la possibilitat de restringir l'entrada de personal extra penitenciari, la suspensió d'activitats de reinserció amb entitats col·laboradores i el tancament de tallers laborals. No obstant això, a causa de el gran auge dels contagis durant la tercera onada durant el mes de gener i que va culminar amb el "blindatge" de les presons dependents de la SGIP el 2 de febrer, es van tornar a suspendre els permisos de sortida i l'entrada de personal extra penitenciari per a activitats culturals, esportives, formatives i ocupacionals. No va ser fins a principis de març que va començar de nou el gradual restabliment dels permisos de sortida amb les corresponents quarantenes, encara que aquestes variaven entre CP; així, mentre en centres de Galícia les quarentenes van ser de 10 dies, en altres presons com la de Valladolid o Pamplona van ser de 15 dies.

Si s'analitzen algunes xifres a manera de balanç final, encara que tant la SMPRAV com la SGIP, com ja s'ha dit anteriorment, van començar a anunciar a mitjans de maig que es començaven a restablir de forma gradual les activitats, al menys a les presons catalanes (l'única Administració de la qual hem pogut obtenir xifres), aquesta reactivació va ser tan lenta que a tancament d'aquest informe no s'havia arribat en cap moment a aconseguir els índexs de participació registrats en els mateixos mesos de l'any anterior. A tall d'exemple, mentre al mes de febrer de l'any 2020 van ser 5657 persones preses les que participaven en algun tipus de programa de tractament, al febrer de l'2021, eren 3484, el que representa una reducció de l'índex de participació de pràcticament un 38%.

Pel que fa als permisos de sortida, encara que a partir del mes de maig de l'any 2020 la SMPRAV anunciava que les JDT havien de començar l'avaluació dels interns que tenien previstos permisos, durant els mesos de maig i juny de l'any 2020, es va registrar una reducció del 73 % respecte el nombre de permisos concedits a les presons catalanes en comparació amb els mateixos mesos de l'any 2019. Tot i que la tendència va ser creixent durant els mesos posteriors, el gener de l'2021 es van aprovar un 29% menys de permisos que el gener del 2020.

Finalment, més alarmants encara són les estadístiques respecte a les sortides programades. A les presons catalanes, aquestes van quedar completament paralitzades durant els mesos d'abril i maig, i no van començar a autoritzar-se de nou fins a finals del mes de juny. Durant el mes de juliol de l'any 2020 es van autoritzar únicament 28 sortides, el que representa un 6% de les aprovades al juliol del 2019. Tot i que el nombre de sortides autoritzades va anar en augment, al gener del 2021 es van aprovar menys del 12% de les aprovades al gener de l'any 2020 i al febrer menys del 20% respecte al febrer del 2020. S'ha de destacar en aquest sentit la baixa proporció de dones que ha accedit a sortides programades durant el període objecte d'estudi, observant per tant una major afectació cap a aquest col·lectiu. Des del mes de juny de l'any 2020 fins a febrer del 2021, s'han autoritzat 18 sortides programades de dones preses a Catalunya i 516 a homes. Així, durant aquests mesos, les dones van gaudir de menys del 3,4% d'aquestes sortides, malgrat representar el 7% de la població penitenciària.

ACCÉS AL SERVEI D'ORIENTACIÓ JURÍDICA PENITENCIÀRIA I COMUNICACIONS AMB ALTRES ADVOCATS/ES

Després del decret del primer Estat d'Alarma, ambdues administracions van limitar les comunicacions amb advocats/des únicament als locutoris en casos d'extrema necessitat, alhora que se'ls incitava a la realització de trucades i videoconferències. Per a tal fet es van ampliar les trucades telefòniques, però, organitzacions de la societat civil van denunciar que aquestes suposaven cost econòmic, vulnerant en moltes ocasions el dret a la defensa. Els Serveis d'Orientació Jurídica Penitenciària (SOJP) van patir pitjor sort, ja que les dues administracions van decidir suspendre'ls en un primer moment.

A finals de març ES comença a reprendre el servei en alguns CP. Van ser els Col·legis de l'Advocacia i el mateix personal del SOJP qui van començar a dissenyar i implementar canals alternatius de comunicació, via telefònica al principi, i per videotrucada poc després. Al no existir un protocol unitari es van generar diferents canals i formes de comunicació amb els diferents SOJP segons qui els dissenyés i la col·laboració rebuda per cada CP, registrant-se un gran descens de sol·licituds durant els següents mesos, i problemes com a falta de confidencialitat en converses i traspàs de documentació, costos econòmics a l'haver de realitzar-se des de les cabines en alguns centres, o manca de tramitació de les sol·licituds. Tot i les insistències per part de les administracions en referència al fet que el dret a l'assistència jurídica seguia garantint-se, durant els mesos més durs de confinament testimonis d'avocats/des van relatar diverses irregularitats, arribant fins i tot a denegar l'entrada en alguns centres, independentment de la gravetat de l'assumpte a tractar.

Un altre succés ocorregut durant el primer confinament va tenir a veure amb el correu postal enviat al Defensor del Pueblo, qui va comunicar al Ministeri de l'Interior que podria haver-hi problemes amb les queixes d'interns/es, ja que es realitzen per correu ordinari i aquest es troba limitat i amb serveis mínims. A això es va sumar la proposta per part de Consell General del Poder Judicial de suspendre el recurs d'apel·lació contra determinats actuacions dels JVP per les denegacions de permisos i altres queixes que no afectessin als drets fonamentals. Des de col·lectius d'avocats/des van denunciar que les mesures proposades pel CGPJ respecte al recurs sobre permisos de sortides de les persones preses suposava una reducció dels seus drets, en concret, a la tutela judicial efectiva (art. 24.1 CE), en el vessant d'accés als recursos, i en relació amb el dret a un procés amb totes les garanties (art. 24.2 CE). Els col·lectius d'avocats i advocades van alertar que aquesta mesura impediria als interns/es accedir a la justícia gratuïta, de manera que només les persones preses que comptessin amb mitjans econòmics podrien contractar advocats/des per a la formulació dels seus recursos.

La desescalada va començar a mitjans de maig amb l'anunci per part d'ambdues administracions de la tornada dels SOJP de manera presencial a través de locutoris, així com dels i les advocats/es designats. No obstant això, es van continuar registrant irregularitats i algunes prohibicions d'entrada a advocats/des en diverses presons de l'Estat com l'ocorreguda al CP de Picassent a finals de maig, en què diversos advocats es van trobar amb la negativa d'entrada per part del sotsdirector de seguretat; o el cas del CP de Topes, el SOJP es va retardar tres setmanes perquè la zona sanitària on es troba la presó va progressar abans que la de Salamanca, on es troba el Col·legi d'Advocats. A les presons de la SMPRAV, el nou confinament de la comarca del Segrià el 4 de juliol va impossibilitar als advocats i advocades de l'Il·lustre Col·legi de Lleida accedir al mateix per a poder realitzar les videoconferències amb els interns i internes, i

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

no s'ha adaptat fins al moment cap protocol perquè aquests advocats/des puguin realitzar aquestes videoconferències sense haver de desplaçar-se al Col·legi.

Algunes d'aquestes dinàmiques van seguir registrant-se, encara que amb menor freqüència, durant tot l'estiu, sense cap pronunciament per part de les administracions sobre algun tipus de regulació de protocols per garantir l'assistència jurídica amb seguretat sanitària. Es va haver d'esperar fins a finals de setembre perquè el Col·legi d'Advocats de Madrid signés amb la SGIP un acord de regulació de l'atenció telemàtica per quan no fos possible l'atenció presencial, acord que s'havia de estendre a la resta de CCAA properament; tot i això, a l'octubre es van seguir registrant alguns problemes per a la comunicació d'interns/es confinats amb els seus advocats/des al CP de Madrid V. En aquestes mateixes dates es va instal·lar també al CP de Pamplona una delegació judicial per a la recollida de notificacions, tràmit de recursos, compareixences per trucada de vídeo, etc.

Novembre, desembre i gener van ser mesos sense problemes destacables en l'accés a la justícia. No obstant això, a finals de gener el brot detectat a Wad-Ras (Barcelona) va fer que els advocats/es que haguessin de comunicar amb les internes s'haguessin de desplaçar igualment a el centre, tot i no poder mantenir contacte amb aquestes, tampoc a través dels locutoris. Perquè les internes puguin parlar amb els seus advocats/des, es va proporcionar un mòbil a la interna i un altre a l'advocat/a per fer una trucada de vídeo sense límit de durada. Respecte a la SGIP, després del "blindatge" del 2 de febrer es va tornar a registrar un desigual accés a la justícia segons cada presó; en algunes els advocats i integrants del SOJP van continuar entrant o realitzant les comunicacions per via telemàtica, però en altres centres es van restringir les comunicacions amb aquests sense alternativa telemàtica alguna, registrant dràstiques reduccions de sol·licituds de visita al SOJP just en un període on la vulnerabilitat dels drets fonamentals s'accentuava.

Finalment, poc abans de la fi del segon Estat d'Alarma es coneixia l'acord de 8 d'abril de 2021 entre la SGIP i el CGAE per a deixar que totes les persones preses puguin comunicar amb els seus advocats/es a través de videoconferència. Seria responsabilitat de la SGIP habilitar els espais i posar a disposició els mitjans necessaris a les presons per a la realització de les entrevistes, respectant sempre la seva confidencialitat. Una cosa molt important que preveia l'acord és que la SGIP i el CGAE es comprometen a desenvolupar un protocol per assegurar que aquest tipus de comunicacions ha de tenir un caràcter complementari, però no substitutiu, reforçant així que la presencialitat en les entrevistes ha de prevaler com a base fonamental de el dret de defensa. Haurem d'estar pendents de la implantació i ús real d'aquest nou acord en els pròxims mesos.

MESURES DE REDUCCIÓ DE LA POBLACIÓ PENITENCIÀRIA.

Després del decret d'Estats d'Alarma i figures anàlogues i confinaments totals succeïts en gran part del món al llarg del mes de març de 2020, les principals autoritats sanitàries internacionals com l'OMS o el Comitè Internacional de Creu Roja, i les institucions de protecció dels DDHH com l'Alta Comissionada de l'ONU per als Drets Humans, el Comitè per a la Prevenció de la

Tortura del Consell d'Europa i la Comissionada per als Drets Humans del Consell d'Europa, van incloure com a necessitat indispensable en els seus informes per a la gestió de la pandèmia la reducció de la població penitenciària per tal de reduir l'amuntegament i poder incrementar el distanciament social dins dels murs, especialment per a aquelles persones pertanyents a grups de risc com a majors de 65 o persones amb patologies pulmonars prèvies.

A l'Estat espanyol, pocs dies després, diverses associacions de la societat civil es van fer ressò d'aquestes recomanacions i van sol·licitar a les administracions penitenciàries l'excarceració o la detenció domiciliària de persones de grups de risc com els majors de 70, amb patologies greus i incurables o amb patologies respiratòries, la de la població preventiva i de les persones amb condemnes curtes. Les administracions van adoptar certes mesures de reducció temporal de la població penitenciària en base als art. 86.4 i 100.2 del RP per permetre la detenció domiciliària. A la fi de març la SMPRAV va estudiar aplicar l'art. 86.4 del RP als presos i preses classificats en tercer grau amb anterioritat a la proclamació de l'Estat d'Alarma, sempre que complissin els següents requisits: (1) *que s'hagués constatat una bona evolució i adaptació de la persona al règim obert*, (2) *que la mesura afavorís el seu procés de reinserció* i (3) *que l'intern o la interna disposés d'un domicili on pugui complir el confinament en condicions adequades*.

Abans de principis d'abril, aquesta administració va anunciar que l'art. 86.4RP s'havia aplicat ja a 628 persones preses, triplicant el nombre de presos/es que dormien a casa tots els dies. Amb anterioritat a l'emergència sanitària eren el 20% de presos/es en tercer grau els que es beneficiaven d'aquesta mesura (325), aconseguint així el 55% (955). La SMPRAV també va anunciar que se celebrarien JDT extraordinàries amb l'objectiu d'estudiar l'evolució i el pronòstic de les persones classificades en art. 100.2 RP que surten dels CP per treballar, fer voluntariat, formació o tractament, per tal de valorar si podien passar el confinament en els seus domicilis; ja a inicis d'abril es va aprovar per 15 interns/es classificats en 2n grau (4 internes del CP de Wad Ras i 11 interns de Quatre Camins), el que representava un total del 15% de la població penitenciària catalana passant el confinament en els seus domicilis, i el 70% de la que es trobava en règim de semilibertat. El 30% restant de la població penitenciària amb possibilitat de sortir a l'exterior a les presons catalanes havia de tornar a pernoctar a les presons i van ser 22 interns/es que tenien aprovat l'art.100.2 RP per sortir a treballar, i que no se'ls va aplicar cap mesura de control telemàtic.

Les organitzacions de la societat civil a Catalunya van seguir reiterant al Departament de Justícia la necessitat d'ampliar les mesures de detenció domiciliària, no només per més casos de tercer grau o de el règim de l'art 100.2 del RP, sinó també per a persones preses de més de 70 anys i aquelles amb patologies greus. La SMPRAV va respondre a meitat d'abril quan professionals sanitaris i equips de tractament van aprovar que 16 interns/es amb salut vulnerable poguessin passar el confinament fora de presó, 11 d'ells en els seus domicilis i els altres 5 en pisos gestionats per entitats socials. Pel que fa a les 108 persones septuagenàries que es trobaven vivint a les presons de la SMPRAV a l'inici de la pandèmia, 17 d'elles ja dormien en els seus domicilis (el 16%), i a finals d'abril la xifra ascendia a 45 (41%). Dels 63 que romanien a la presó, 35 continuaven en estudi per a la possible aplicació d'aquesta mesura, 22 es van denegar per alt risc de reincidència, i els 6 restants, a causa de la generalitzada oposició dels jutges/es a l'alliberament dels presos/es preventius, un fet que va afectar els 1.551 preventius de la SMPRAV i als 7.453 de la SGIP.

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Aquesta última administració tampoc va aplicar excarceracions en sentit estricte, però també va aplicar les mateixes mesures basades en els arts. 86.4 i 100.2 del RP, amb autorització prèvia dels jutges/es, sobretot per a les mares amb fills dins de presó. Encara que no es tenen dades tan exactes com a Catalunya, i sabent que els percentatges d'aplicació d'aquestes mesures van ser molt inferiors que en l'altra administració, es té constància que a finals de març la SGIP va autoritzar l'aplicació de l'art. 86.4 del RP a 2.151 interns/es que ja es trobaven en règim de semilibertat, sent un total de 4.381 respecte dels 2.230 d'abans de la pandèmia, quedant-se alguns CIS, com el de Pamplona, buits. En aquest context, el nombre de polseres telemàtiques disponibles era insuficient, i es van començar a iniciar canals alternatius de control, com les trucades aleatòries als domicilis dels interns/es. No obstant això, organitzacions de la societat civil van continuar denunciant a inicis d'abril que la SGIP no aplicava en tot el seu potencial les recomanacions de l'OMS i del Consell d'Europa sobre la reducció de la població penitenciària. A meitat d'aquest mes l'administració va anunciar que dels 7.182 presos/es que complien condemna en règim obert (semilibertat), 5.579 es trobaven en els seus domicilis sota vigilància telemàtica; també que s'havia progressat a 250 persones a tercer grau i aplicat l'art 86.4 del RP per al confinament a domicili.

El desconfinament a les presons va començar amb la presentació d'un document per part d'organitzacions de la societat civil a ambdues administracions amb propostes per a la desescalada. Les principals mesures van ser:

- (1) El manteniment dels tercers graus amb control telemàtic, telefònic o personal i la seva aplicació als que encara romanguessin interns/es als CIS.
- (2) L'adopció de mesures generalitzades tendents a la concessió de règims oberts i de detenció domiciliària per a persones en règim de l'article 100.2 del RP, a majors de 65 anys, a dones embarassades o mares amb fills/es dins de presó, a persones malaltes cròniques; així com altres col·lectius, com les persones que, tot i no tenir una malaltia crònica, pateixin malalties considerades d'alt risc davant el coronavirus.
- (3) La progressió a tercer grau per a usuaris amb condemnes curtes o bé que ja estiguessin gaudint de permisos abans del confinament, així com a les persones que ja haguessin completat les $\frac{3}{4}$ parts de la condemna.
- (4) L'estudi- i quan s'escaigui- de l'aplicació de mesures alternatives a la privació de llibertat a: persones preses amb problemàtiques de salut mental, persones amb problemàtiques de drogodependència i persones amb responsabilitats familiars a l'exterior.

En aquest període la SGIP va anunciar la revisió dels art.100.2 i 86.4 RP amb la intenció, segons la Secretaria, de mantenir-los en aquesta mesura o progressarles a 3r grau, a excepció d'aquells interns/es que haguessin de realitzar un programa de tractament en el CP o haguessin mostrat involució, alhora que s'afavoririen els trasllats dels interns/es progressats als CIS més propers a casa seva. No obstant això, no es van publicar moltes dades estadístiques oficials al respecte, únicament en casos puntuals a partir de notes de premsa. D'altra banda, la SMPRAV va establir que per tal de preparar la tornada a la nova normalitat a partir de la fase 3 (29 juny) les juntes de tractament començarien a planificar la revisió de la situació dels interns en 86.4 RP i la seva eventual reingrés en els centres. Des de l'administració catalana es va decretar que es

duria a terme una obertura progressiva dels centres oberts, reduint en aquests centres el nombre d'interns/es, mantenint l'estada del 60% i 70% dels interns/es en 3r grau durant aquest període, i amb una previsió de reduir-los fins al 40% en favor de l'aplicació de l'art. 86.4 del RP per a la fi de la crisi sanitària.

Al juliol de 2020 l'Estat espanyol se situava en la vuitena posició pel que fa a mesures de reducció de la població penitenciària d'Europa, principalment gràcies a Catalunya, Administració que les va aplicar al 17% (1.425) de la seva població penitenciària davant del 5,8% (2.931) de la SGIP. A l'agost, la SGIP, en referència a les recomanacions d'organismes internacionals, negava l'existència d'amuntegament que obligués a prendre mesures d'excarceració, reconeixent alhora que l'augment de brots no descartava un nou aïllament total de les presons, mesura que hauria resultat efectiva en el confinament anterior, quan ningú podia desplaçar-se.

D'altra banda, la SMPRAV anunciava que mantindria el compromís de proposar llibertats condicionals per raons de salut a aquells interns/es que presentessin malalties que poguessin fer-los vulnerables davant el Covid-19; però, les dades estadístiques van revelar en els mesos des de l'inici de la pandèmia havia hagut menys llibertats condicionals que en els mateixos mesos del 2019. La proporció d'interns en 86.4 RP va disminuir respecte a el període de confinament, els motius relatats per la SMPRAV van ser que les unitats de medi obert acollien ara a interns en modalitat residencial, i que la fiscalia i els JVP estaven revocant una part de les aplicacions d'aquesta mesura al considerar-les en el seu dia de caràcter excepcional per la crisi sanitària i la situació de confinament. Al juliol i agost de 2020 es van concedir 95 i 88 resolucions positives d'aplicació de l'art 86.4 de l'RP respecte a les 48 al juliol i altres 48 a l'agost de 2019, però molt per sota de març i abril de 2020, quan es van concedir 895 i 546 respectivament. No obstant això, també es van revocar entre juny, juliol i agost de 2020 un total de 255 d'aquestes mesures (83, 135 i 37 respectivament).

Amb l'arribada de la segona onada, a inicis de novembre, des del Departament de Justícia van sol·licitar a la Fiscalia i al Poder Judicial que s'impliquessin en la descongestió de les presons. Encara que des de la SMPRAV van ampliar la població en tercer grau i es van multiplicar per 5 les propostes de classificació en art. 86.4 del RP, des de la Fiscalia, segons la Consellera de Justícia, les van recórrer sistemàticament, arribant a utilitzar un formulari preestablert en el qual únicament canviava el recurs, sense ni tan sols individualitzar cada cas. La Consellera va denunciar també un ús i abús de l'empresonament, tant pel que fa a presons preventives com en la interposició de sentències, i ha advocat per la utilització de mesures penals alternatives. Segons va manifestar, mil persones privades de llibertat podrien estar complint condemna fora de la presó si es promogués la mediació i les mesures penals alternatives i l'empresonament fos l'última opció. D'altra banda, la SGIP es va pronunciar molt poc fins a mitjans de desembre, quan va enviar una circular als CIS perquè els penats ingressats directament allà poguessin complir pena en règim de semilibertat, si es complien una sèrie de condicions, com l'existència d'un treball, condemna inferior a 5 anys, ingrés voluntari, malaltia greu o suport familiar.

A inicis de 2021 els ingressos en els CP de la SGIP s'havien restablert a el mateix ritme anterior a la pandèmia, i en alguns CIS s'havien restablert les pernoctes mentre que altres únicament s'utilitzaven d'oficines de gestió dels treballs en benefici de la comunitat (TBC), encara que va seguir dominant l'opacitat pel que fa a la publicació de xifres d'aplicació dels art. 86.4 i 100.2 del RP, un fet que s'ha mantingut fins al final de el període estudiat.

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Pel que fa als centres i seccions obertes gestionades per la SMPRAV, a 5 de gener es registrava una concentració de 118 persones privades de llibertat dormint en els mateixos i de 172 que dormien en els seus domicilis en aplicació de l'art 86.4. RP. Després de la primera onada (juny de 2020), eren 65 més (237) les persones privades de llibertat que dormien en els seus domicilis en aplicació de l'art. 86.4 RP. Crida l'atenció el descens de persones beneficiades per aquesta mesura, tot i que aquesta mateixa setmana del mes de gener des del Departament de Salut de la Generalitat s'informava que l'augment de nous tercers graus concedits a les revisions de novembre i desembre estava complicant "seriosament" el protocol anti-Covid-19 a les presons a causa dels problemes ocorreguts en els centres oberts amb interns que tornen de permís.

El 5 de gener finalment la revocació de l'Estat d'Alarma del 9 de maig va arribar sense xifres oficials de cap administració respecte del nivell actual d'aplicació d'aquestes mesures. No obstant això si comparem l'evolució de les progressions a tercer grau de persones privades de llibertat a Catalunya amb posterioritat a l'etapa de confinament amb el mateix període del l'any anterior, ens trobem que durant els mesos de maig a novembre de l'any 2020 es va progressar a menys persones a tercer grau que durant els mateixos mesos de l'any 2019. s'ha d'assenyalar per contra que la tendència s'inverteix durant el mes de desembre de l'any 2020, on es registra un increment de l'41% respecte al desembre del 2019. Tot i que en el mes de gener les xifres es redueixen de nou, al febrer del 2021 es torna a registrar un increment del 22% respecte al mateix mes de l'any anterior.

VALORACIONS FINALS

Com s'ha anat veient al llarg de el present informe, la crisi estructural que pateix la sanitat penitenciària en els centres penitenciaris dependents de l'AGE, ha marcat la gestió de la pandèmia en aquests espais. Encara que com hem vist, les respostes per part de la SGIP van ser molt més primerenques que en el cas de Catalunya, aquestes van presentar mancances que van ser posades en relleu per diversos grups sindicals. D'una banda les directrius publicades per la SGIP, especialment en el context de la desescalada, eren poc exhaustives i no establien els protocols de seguretat sanitaris necessaris per a dur-les a la pràctica, donant gran discrecionalitat a les direccions dels CP per a la seva aplicació. Això va generar protestes per part de persones preses i familiars, denúncies per part de sindicats de funcionaris penitenciaris i fins i tot una disposició que decretava la necessitat de la seva revisió per part del Consell de Ministres. Com hem vist també, l'escassetat de personal sanitari per dur a la pràctica els protocols de seguretat sanitaris establerts va generar protestes per part dels professionals sanitaris penitenciaris qui des d'un primer moment van fer patents les mancances estructurals de sistema sanitari penitenciari i van exigir l'adopció de mesures urgents.

Ens trobem també amb que tant proves diagnòstiques com vacunes, van arribar molt abans a les presons catalanes que a les de la resta de l'Estat, el que segurament s'expliqui pel fet que la sanitat penitenciària catalana estigui integrada en el sistema públic de salut. S'ha de destacar també en aquest sentit els problemes que hi va haver en alguns CP dependents de l'AGE a causa de la falta de coordinació amb el sistema de sanitat públic, que tal com s'ha relatat van generar errors en el seguiment de positius. Aquestes problemàtiques, al costat de moltes altres que

afecten la sanitat penitenciària porten anys sent denunciades per organitzacions de la societat civil i col·lectius professionals, des d'on s'exigeix que es porti a la pràctica el traspàs de competències. Esperem que la recent crisi sanitària constitueixi un punt d'inflexió en aquest sentit i es faci efectiu el traspàs esmentat.

La SMPRAV i el Programa de Salut Penitenciària, per contra, van desenvolupar protocols d'actuació més exhaustius que la SGIP, que contemplaven la totalitat d'escenaris possibles i les mesures a adoptar en cada un d'ells. No obstant això, com s'ha anat exposant, sembla que no van fer un esforç suficient per garantir el compliment dels mateixos i moltes de les mesures previstes no es van dur finalment a la pràctica, al menys de forma exhaustiva.

Pel que fa a les principals diferències entre les mesures i els protocols de seguretat sanitaris establerts per una i altra administració, es podria apuntar aquelles tendents a la identificació i excarceració de persones d'edat avançada i que presentaven patologies prèvies que els feien especialment vulnerables al contagi. Com s'ha assenyalat, des de l'inici de la pandèmia tant des de les autoritats sanitàries internacionals com des de les organitzacions de la societat civil se sol·licitava a les administracions penitenciàries l'adopció de mesures tendents a la protecció d'aquest grup de població, però no es va adoptar cap tipus de mesura similar per part de l'administració central. Possiblement l'adopció d'algun tipus de mesura similar hagués previngut gran part de les morts de persones privades de llibertat en presons de l'Estat que van morir com a conseqüència del coronavirus, en la mesura en què la gran majoria tenien més de 65 anys i presentaven patologies prèvies. Com s'ha vist, en el cas de Catalunya, durant el període estudiat únicament es va produir una única mort d'una persona privada de llibertat, un home de 55 anys que no presentava cap patologia prèvia.

Un altre dels aspectes a destacar està relacionat amb l'ús i distribució de material de protecció. Crida l'atenció que a les presons dependents de l'AGE no s'establís un ús obligat de les mascaretes per a les persones preses des de l'inici de la pandèmia, tot i que el seu ús en espais tancats havia estat recomanat per les autoritats sanitàries i era obligat per a el conjunt de la població. Malgrat que des de la SGIP es va al·ludir tant a motius sanitaris com de seguretat interior, quan durant la segona onada dels contagis van augmentar alarmantment la SGIP va canviar el criteri i va decretar el seu ús obligatori. S'hauria d'estudiar si realment aquesta decisió es recolzava realment en motius sanitaris, o un cop més es va fer evident la primacia del que regimental enfront del sanitari, el que ha estat identificat reiteradament com una de les majors problemàtiques de la sanitat penitenciària. També les reticències mostrades per les dues administracions i denunciades per persones preses, grups de familiars o col·lectius socials, per permetre l'entrada de màscares des de l'exterior, podrien explicar-se pel mateix motiu. Resulta preocupant que malgrat que tant les persones preses com a grups sindicals alertessin de l'escassetat de material de protecció, les dues administracions possessin restriccions a l'accés d'aquest tipus de material a famílies i entitats de la societat civil. En aquest sentit s'ha de destacar també que, encara que ambdues administracions van anunciar públicament el material de protecció repartit, al menys a Catalunya les persones preses van manifestar que les úniques màscares que havien rebut durant tota la pandèmia havien estat les de tela. Així, s'esperava que una població a la qual en termes generals se'ls s'infereix poca responsabilitat, sigui la responsable de la neteja i desinfecció de les mateixes, i això malgrat que les conseqüències d'un mal ús del material de protecció, pugui afectar no només a la pròpia persona sinó a tots aquells amb qui interacciona a menys de 1,5 m de distància. Com reiterem en anteriors informes, des

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

del SIRECOVI considerem que s'hauria d'haver garantit en tot moment l'accés de totes les persones preses a mascaretes quirúrgiques.

Especial menció mereixen les condicions en què s'han dut a terme els aïllaments sanitaris tant per una com per altra administració. Considerem preocupant que malgrat les recomanacions realitzades per organismes internacionals i per entitats de la societat civil, moltes persones preses van denunciar que passaven el dia sencer en les seves cel·les, en moltes ocasions sense hores de pati o sense contacte telefònic amb l'exterior. Recordem que en la declaració de principis relatives al tracte de les persones privades de llibertat en el context de la pandèmia emeses pel CPT al mes de març de l'any 2020 es feia especial menció a la necessitat que les mesures restrictives que s'adoptaran per combatre la pandèmia haviem d'anar en concordança amb el respecte dels drets fonamentals, assegurant en els casos d'aïllament l'accés a llum solar, a l'aire lliure i a un mínim de contacte humà. Així mateix, des de les organitzacions de la societat civil es va sol·licitar a les administracions que s'adoptessin mesures perquè les restriccions que se'ls aplicaven a les persones preses no poguessin derivar en cap cas en condicions materials de vida d'aïllament. Així, les dues administracions sembla que no van fer cas les recomanacions, i en molts casos quarantenes i aïllaments sanitaris es van convertir de forma indirecta en sancions d'aïllament, que en alguns casos van arribar a allargar-se durant més d'un mes.

Pel que fa als processos de vacunació, mentre que a Catalunya la població penitenciària va ser vacunada en el mes de febrer (un cop vacunat el col·lectiu de treballadors/es penitenciaris), la situació va ser molt més alarmant en els CP dependents de l'AGE, on a principis de febrer no es comptava ni tan sols amb un pla de vacunació per a les presons. S'ha d'assenyalar també que pel que fa a la vacunació en els centres penitenciaris dependents de l'AGE, la disparitat de criteris i temps entre un centre i un altre, el que ha generat la discriminació tant de persones preses com de treballadors i treballadores en funció de la Comunitat Autònoma en què es trobés ubicat al CP. Des del SIRECOVI considerem que tal com exigien des de les organitzacions de la societat civil i des dels sindicats penitenciaris, hagués estat necessari que s'establís un pla de vacunació únic i uniforme per a la totalitat de centres penitenciaris.

Finalment, és important destacar el fet que, tot i que des de les instàncies internacionals i nacionals s'hagués posat l'accent en la necessitat de protegir les persones privades de llibertat per ser aquestes especialment vulnerables en el context de la pandèmia, cap de les administracions les inclogués com a grup prioritari de vacunació en un primer moment mentre sí que es va incloure a el personal penitenciari. Des del SIRECOVI volem mostrar la nostra preocupació un cop més per la poca o nul·la importància que les institucions polítiques i socials mostren cap a les persones privades de llibertat, i que queda patent en actes i moments com aquest, en el que aquest col·lectiu d'especial vulnerabilitat queda en últim lloc en l'accés a el dret a la salut, una cosa que confirma, una vegada més, la concepció social que es té de les persones privades de llibertat com a ciutadans/es de "segona categoria".

Al respecte de les mesures adoptades relatives a la comunicació, hi ha diverses qüestions que volem destacar. En primer lloc, cal posar sobre la taula el fet que per a les persones privades de llibertat, la comunicació amb l'exterior és un aspecte crucial en l'esdevenir de la seva vida a la presó. Mantenir el vincle amb familiars i persones properes és molt important des d'un punt de vista de benestar emocional, així com en la perspectiva de tractament, ja que una preparació per

a la vida en llibertat passa per relacionar-se amb allò que passa fora de la presó. També per als familiars és molt important poder mantenir aquest vincle, especialment en un context de pandèmia i incertesa com el viscut durant l'últim any.

Una de les primeres mesures dutes a terme per les administracions a l'inici de la pandèmia tenia a veure amb la comunicació entre presos/es i l'exterior, com s'ha vist. En els diferents comunicats i recomanacions dels organismes internacionals es va destacar, entre altres aspectes, la necessitat d'una comunicació fluida entre les persones privades de llibertat i l'exterior de les presons per assegurar a aquest col·lectiu el dret a l'arrelament familiar i a l'accés a la informació. Referent a això s'instava a cercar alternatives que pal·liessin la manca de comunicacions presencials, introduint, per exemple, les telecomunicacions.

Les administracions espanyola i catalana van introduir mesures compensatòries a la paralització de comunicacions presencials, a través de la possibilitat de realitzar trucades de vídeo. Sobre aquesta qüestió i tal com s'ha desenvolupat, cal assenyalar críticament diverses coses: primera, la baixa quantitat de dispositius electrònics adquirits per les administracions, especialment per part de l'Administració espanyola, posava en evidència que aquesta mesura no podria funcionar com a veritable alternativa a les comunicacions presencials; segon, de la mateixa manera, el fet que aquestes comunicacions tinguessin la presència d'un funcionari de presons com a condició sine qua non per realitzar la trucada de vídeo, limitava greument la privacitat i intimitat en aquestes comunicacions. Finalment, en les anomenades ordinàries telefòniques s'ha posat de manifest la necessitat de compensar econòmicament un major nombre de comunicacions per a interns/es que no podien sufragar aquest increment, per condicions precàries preexistents a la pandèmia i, també, en molts casos, pèrdua de suport econòmic a causa de el tancament de tallers productius a les presons. Si bé es va proposar la gratuïtat de certes trucades per a interns/es en situació d'indigència, una de les crítiques més destacades té a veure amb aquesta majoria d'interns/es que no estan en aquesta situació però que no per això deixen de tenir una situació econòmica molt precària que els impedeix sufragar aquestes comunicacions.

Al respecte de les videotrucades com a mètode de comunicació entre interns/es i l'exterior, veiem favorable el fet que sembli que aquesta mesura es mantindrà més enllà de la crisi pandèmica, situant-se com una forma més de comunicació disponible per a les persones privades de llibertat. Més enllà de la inclusió d'aquesta forma de comunicació, es fa necessari plantejar una regulació del seu ús, desterrant situacions discriminatòries com algunes denunciades per persones privades de llibertat que havien de decidir si mantenir l'opció de fer trucades de vídeo o bé tenir comunicacions presencials, no atenent així les diferents circumstàncies que envolten el cercle pròxim de les persones preses. També s'haurà de fer un esforç en ampliar el nombre de terminals i noves videocabines disponibles per fer aquest tipus de comunicacions, especialment en els centres penitenciaris dependents de la SGIP.

Finalment, volíem destacar dos fets que ens semblen especialment greus pel que fa a la gestió de les comunicacions de persones privades de llibertat. D'una banda, que la SGIP recorregués en tantes ocasions a restringir les comunicacions orals en la totalitat dels CP quan s'arribava cert percentatge d'incidència, en lloc de fer-ho únicament per mòduls com va fer la SMPRAV. D'altra banda, la SMPRAV va establir diferents modalitats de règim per als interns/es, en funció de la seva condició respecte al virus. Així, s'estableix que els presos/es contagiats de coronavirus havien de romandre a les seves cel·les aïllats (quan no en mòduls específics d'atenció sanitària o, fins i tot, a l'hospital), constatant un greu descens en l'accés a les trucades telefòniques i videotrucades per aquests interns/es. Aquest fet ens sembla especialment

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

preocupant, no només perquè estar malalt no situa els drets de les persones privades de llibertat en un segon pla, sinó pel fet d'estar malalt suposa un estat de vulnerabilitat, també emocional, que es pot veure incrementada per un règim de vida d'aïllament, sense poder accedir a cap tipus de comunicació. També aquest fet suposa una preocupació extra per a les famílies, que no poden comunicar-se amb el seu familiar i saber com es troba.

Pel que fa a les mesures relatives al tractament i a la feina penitenciària, en primer lloc cal recordar que la mateixa legitimació de la presó a Espanya i Catalunya passa per la reinserció. Així, totes les activitats tractamentals rehabilitadores són l'eix que sustenta la privació de llibertat i, per això, es podria pensar que el seu restabliment a el mateix nivell anterior a la pandèmia hauria d'haver estat una tasca prioritària per a les administracions penitenciàries. No obstant això, s'ha vist com des de l'inici es va decidir tancar pràcticament la totalitat les activitats de tractament i educació, i no és fins bastants mesos després de l'inici de la pandèmia que es van iniciar novament aquestes activitats reduint l'aforament, no barrejant interns de diferents mòduls, etc. No obstant això, no va passar el mateix amb el treball penitenciari. El manteniment dels tallers productius per poder donar sortida a aquelles comandes pendents i, fins i tot, la inclusió de producció de productes necessaris durant la pandèmia, com bates i mascaretes protectores, donava compte de fins a quin punt es sobreposa la necessitat de mantenir la producció des d'un punt de vista econòmic per sobre de criteris de salut o educatius. S'ha vist com per part de la societat civil s'ha anat insistint incansablement en aquest punt, demanant la prioritització de qüestions acadèmiques i de tractament que tenen un impacte molt significatiu en el recorregut penitenciari de les persones privades de llibertat.

Com s'ha vist, l'accés a permisos de sortida per part d'interns/es s'ha vist clarament afectat durant tota la crisi sanitària, infravalorant la importància que aquesta mesura té sobre els interns/es. No es pot obviar que l'accés a l'exterior és una de les claus de la reinserció, i s'entén que aquesta té com a objectiu preparar el penat per a la vida en llibertat. Així mateix, resulta una mesura imprescindible per salvaguardar el benestar mental dels interns/es. Malgrat que som conscients que la pandèmia ha obligat a reduir els desplaçaments del conjunt de la població i almenys, durant certs períodes la restricció dels permisos pogués ser necessària per complir amb les restriccions adoptades pel Govern en el marc de la mobilitat. Com posen de manifest les dades estadístiques anteriorment analitzats, l'afectació en aquest àmbit es va estendre molts mesos després de el període de confinament. Així mateix, malgrat les declaracions realitzades en el mes de maig per les dues administracions, no s'observa un suficient esforç tendent a pal·liar l'esmentada afectació. No obstant això, mesures com les de considerar la mobilitat d'interns/es durant els permisos de sortida com desplaçaments essencials no lligats a restriccions, o la reducció dels dies de confinament després de la tornada d'un permís han de ser valorades molt positivament com a part de la centralitat que han de tenir aquests permisos de sortida i activitats programades a l'exterior.

Un altre dels aspectes que ens agradaria remarcar pel que fa als permisos de sortida, és el fet que quan aquests es van començar a reprendre a les presons catalanes, el protocol adoptat per la SMPRAV requeria que quan s'autoritzava un permís de sortida a aquells interns/es que tenien assignat un destí, se'ls feia triar entre renunciar a el permís o a la destinació. Des del SIRECOVI considerem que es podria haver adoptat alguna mesura menys lesiva com la concessió de baixes

temporals als interns que decidissin gaudir d'un permís mentre es trobaven en actiu, evitant així majors perjudicis per a les persones preses dels que ha comportat per se la pandèmia.

Tot i que no disposem de dades respecte a l'afectació concreta en les presons dependents de l'AGE, sí sabem que a diferència de Catalunya, en els mesos posteriors al confinament es van anar succeint mesures restrictives en l'àmbit de les activitats de reinserció i tractament en gran part dels CP, el que va portar a suspendre permisos, sortides programades i fins i tot programes de tractament, en la mesura que es va donar discrecionalitat a les direccions dels CP per a restringir l'entrada de personal extra-penitenciari, suspendre activitats de reinserció amb entitats col·laboradores o tancar els tallers productius. Així mateix, al febrer de l'2021 es va procedir de nou a blindar totes les presons dependents de l'AGE, suspentent tots els permisos i l'entrada de personal extern, que és qui imparteix bona part dels programes i activitats de tractament. Per tot allò assenyalat, inferim que el nivell d'afectació en aquest àmbit va poder ser molt superior en els CP dependents de l'AGE que en els CP catalans.

Amb l'objectiu de reduir l'impacte que la paralització (i posterior reducció) de les activitats tendents a la reinserció han tingut sobre la possibilitat d'accedir a beneficis penitenciaris, des de l'inici del desconfinament les entitats de la societat civil vam començar a sol·licitar a les administracions penitenciàries que estudiessin possibles mesures per compensar el temps que les persones preses no havien pogut participar en les activitats i programes de tractament, adoptant mesures com permetre l'accés a tercers graus o llibertats condicionals anticipades, o reduccions en el còmput de la pena. Respecte a aquest punt, creiem que és de vital importància que les dues administracions penitenciàries, si realment tenen l'art. 25.2 de la CE com a objectiu de les penes privatives de llibertat, ho apliquin d'una manera àmplia i contundent per tal de no allargar de manera injusta l'estada a la presó de persones que en un context sense pandèmia haguessin pogut obtenir aquests beneficis.

Pel que fa a l'accés a la justícia per part de les persones privades de llibertat, podem dir que, les decisions adoptades en un primer moment per les dues administracions de suspendre les visites del SOJP i limitar al màxim les comunicacions per locutori amb els /les lletrats/es, van limitar en gran mesura l'accés a la justícia de les persones privades de llibertat. Cal assenyalat que van haver de ser els propis col·legis d'advocats i personal del SOJP qui van crear altres formes de comunicació per pal·liar aquesta indefensió jurídica. Primerament mitjançant trucades telefòniques, les quals havien de ser fetes des de les cabines dels CP, sense poder assegurar la confidencialitat i incorrent en un tracte desigual, al no ser aquestes gratuïtes. Més tard, mitjançant la implementació d'assistència telemàtica per mitjà de videoconferències. No va ser fins el 8 d'abril de 2021, un any després de l'anunci del primer Estat d'Alarma, quan es va arribar a un Acord entre la SGIP i el CGAE per assegurar que totes les persones preses tinguin accés a comunicar amb els seus advocats/des a través de videoconferències.

Però potser, el més cridaner respecte de l'accés a la justícia va ser la proposta per part del CGPJ, la qual consistia en suspendre el recurs d'apel·lació en les denegacions de permisos o altres queixes que resolen els Jutjats de Vigilància Penitenciària. Proposta que si hagués estat admesa incorreria en una greu lesió a drets constitucionals com la tutela judicial efectiva i el dret a un procés amb totes les seves garanties. També estariem davant l'impediment d'accedir a una justícia gratuïta, és preceptiu el lletrat a partir d'el recurs d'apel·lació en aquest tipus de procediments.

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Respecte de les mesures de reducció de la població penitenciària, s'ha pogut veure com aquestes mesures es recollien en bona part de les recomanacions internacionals de diferents organismes, que des de l'inici de la pandèmia insistien en la reducció de població presa com una de les mesures més efectives per controlar el contagi del virus en l'entorn penitenciar. Tal com s'ha analitzat anteriorment, les dues administracions van posar en marxa mesures de compliment extrapenitenciari de la pena (més que de reducció de la població penitenciària en sentit estricte), a través, essencialment, d'atorgaments de l'article 86.4 RP, de la progressió a tercer grau de persones que estiguessin en article 100.2 RP o l'excarceració de persones preses de més de 65 anys amb unes condicions de salut que els fes especialment vulnerables al contagi. Cal destacar que l'administració catalana va ser molt més contundent en la implementació de mesures d'excarceració, com ja s'ha vist anteriorment. La primera reflexió al respecte d'aquestes mesures té a veure amb la baixa incidència que han tingut en la població total penitenciària, principalment pel fet que majoritàriament són mesures aplicables a població que ja es troba en tercer grau o en una situació de major flexibilitat en el compliment de la seva condemna. Aquest sector de població penitenciària és una minoria, de manera que aquestes mesures han tingut menys impacte que si haguessin estat aplicades sobre el gruix de la població penitenciària que es troba en segon grau de tractament.

En la mateixa línia, les persones que ja es troben en tercer grau o bé gaudint de sortides a l'exterior habituals solen estar ubicades en mòduls específics de les presons. Així, de nou, aquestes mesures no han pogut descomprimir, segurament, aquells mòduls on hi ha una major concentració de persones privades de llibertat.

També hem vist com certes mesures d'excarceració s'han topat amb resistències per part d'estaments judicials o de les fiscalies, ja sigui mitjançant recursos o perquè la decisió d'excarceració depèn de el jutge instructor de la causa, com en el cas de les persones empresonades preventivament. Aquí cal incidir en una de les peticions internacionals que s'han repetit entre diferents organismes: calia que les diferents administracions competents en matèria penitenciària treballessin coordinadament i s'optés per mesures preses des de diferents fronts. Aquesta petició sembla haver estat ignorada per part de les diferents administracions judicials i penitenciàries tant a Catalunya com a la resta de l'Estat espanyol, tot i les crítiques realitzades al Poder Judicial des de la Conselleria de Justícia de Catalunya.

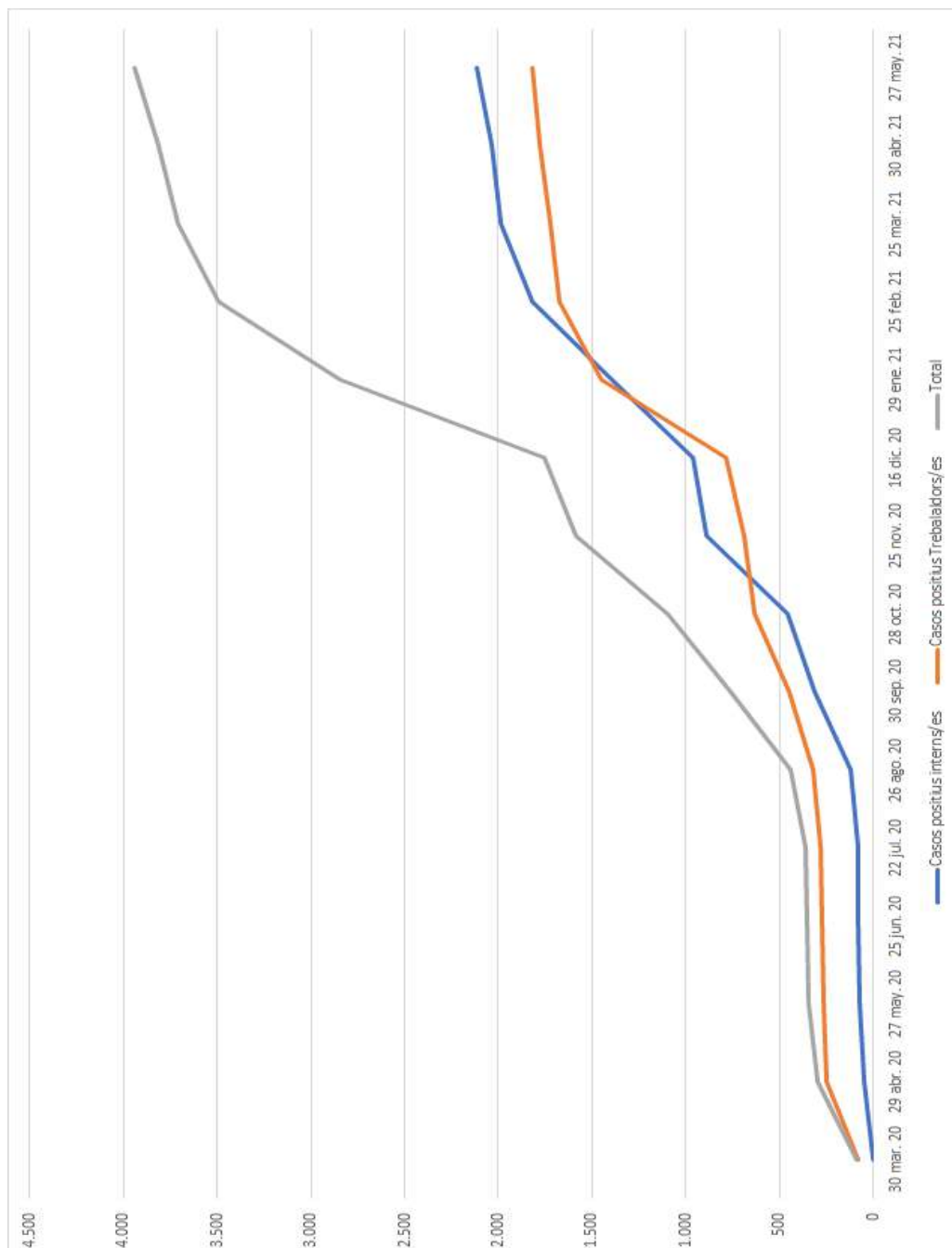
També cal destacar que si bé a el principi de la pandèmia es van dur a terme el gruix de mesures de descarceració, aquestes semblen haver anat a la baixa amb el pas dels mesos i, fins i tot, van començar a aparèixer peticions perquè les juntes de tractament tornessin a avaluar si les persones que estaven complint la pena en el seu domicili com a mesura durant l'Estat d'Alarma havien de ja tornar a un compliment en centre. Ens trobem en aquest context amb que durant els mesos posteriors al confinament i de forma contínua fins al tancament del nostre estudi es registra un significatiu increment respecte a les revocacions de l'art 86.4 RP per part de les JDT dels CP catalans. A tall d'exemple, mentre al juny de l'any 2020 es van aprovar únicament un 12,5% de 86.4 RP dels aprovats en 2019, es van revocar un 2667% més que al juny del 2019. Encara que durant el mes de juliol de l'any 2020 es va aprovar un major nombre d'ells (98%), es van revocar un 4400% més que el 2019.

Ens trobem a més amb que malgrat que durant la segona onada de la pandèmia, el nombre de contagis a les presons catalanes va ser superior a la registrada durant la primera onada, succeint-se brots i confinaments en la majoria de centres, no es van adoptar noves mesures tendents a l'excarceració, sinó que es va seguir amb la mateixa tendència reduccionista que en els mesos anteriors. Aquest fet posa de manifest que les mesures d'excarceració i la recerca d'alternatives a la privació de llibertat a la presó no són troncal o assumides per les institucions com a camí a seguir en la política penitenciària, com diferents organismes internacionals han anat recomanant al llarg dels anys, independentment de la irrupció de la pandèmia. Es fa especialment necessari que en el pròxim context post-pandèmia, tant les administracions penitenciàries com les autoritats judicials, virin les seves decisions cap a una política d'aplicació de formes de compliment en règims més oberts alhora que s'aposta per l'aplicació de veritables mesures alternatives a la presó que assegurin veritablement la reducció de la població penitenciària.

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

ANNEXOS¹

Gràfic 1. Evolució dels positius als centres penitenciaris dependents de l'Administració General de l'Estat ²

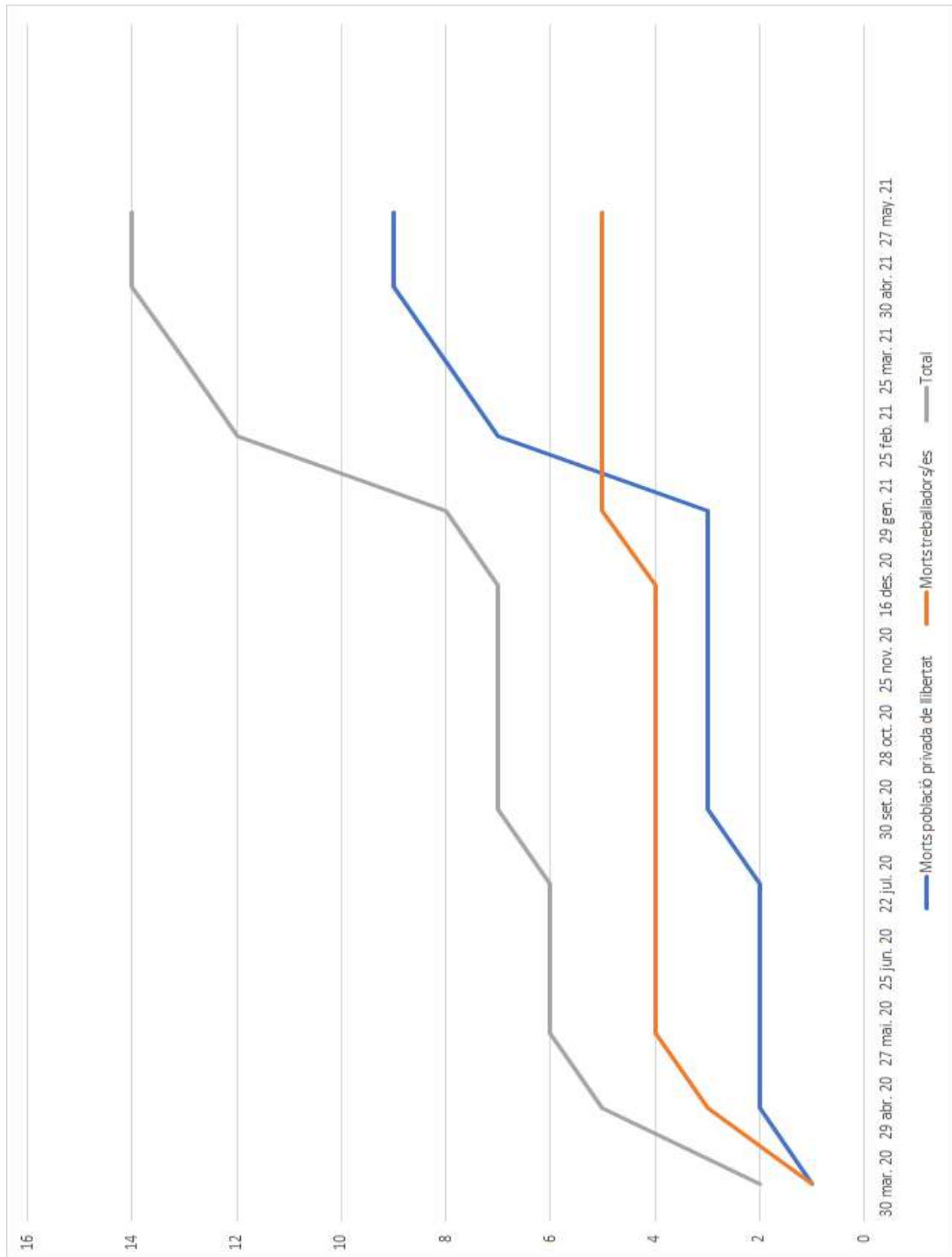

¹ Totes les gràfiques que aquí es mostren són d'elaboració pròpia en base a dades facilitades per la Secretaria de Mesures Penals reinserció i Atenció a la Víctima de la Conselleria de Justícia de la Generalitat de Catalunya o per la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries.

² Dades acumulades

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

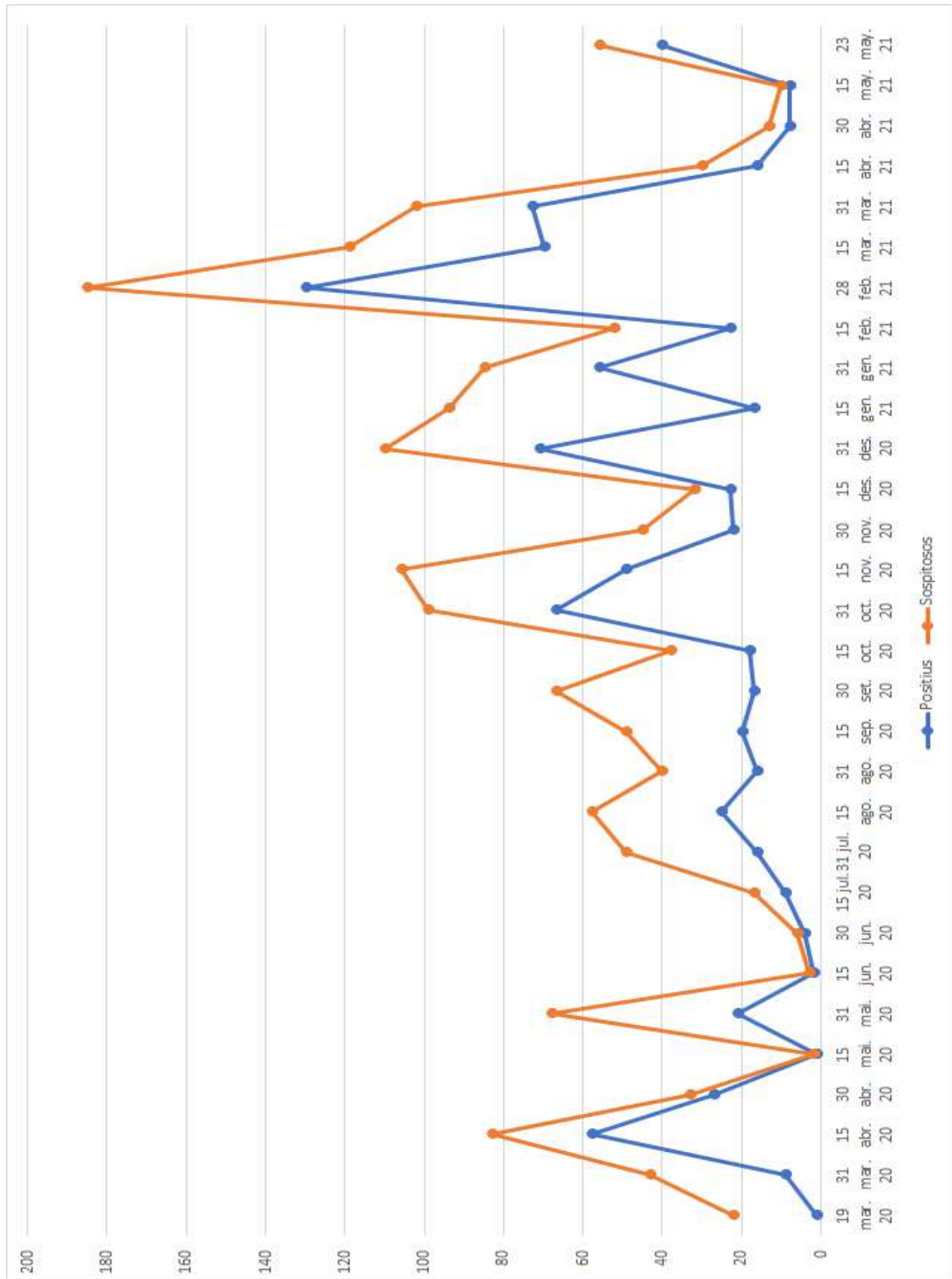
Gràfic 2. Evolució de les morts com a conseqüència del coronavirus en centres penitenciaris dependents de l'Administració General de l'Estat ³

³ Dades acumulades

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

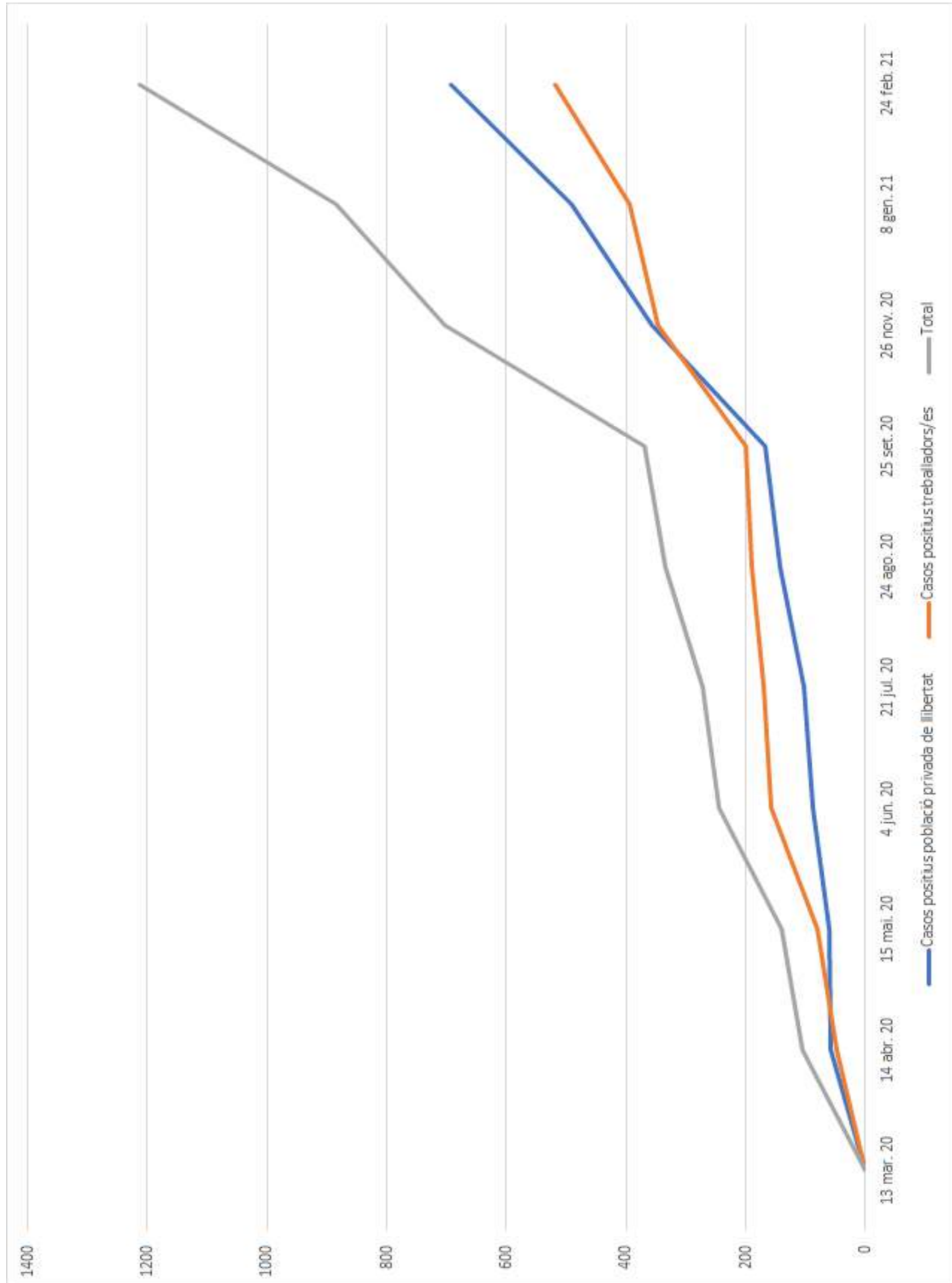
Gràfic 3. Evolució dels casos positius i sospitosos entre la població privada de llibertat en centres penitenciaris catalans ⁴

⁴ Xifres diàries no acumulades

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

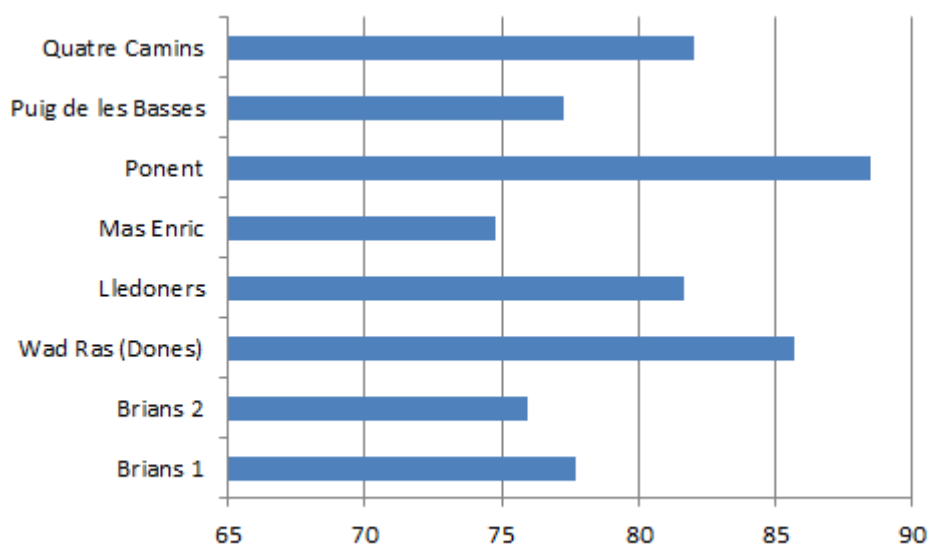
Gràfic 4. Evolució dels contagis en centres penitenciaris catalans ⁵

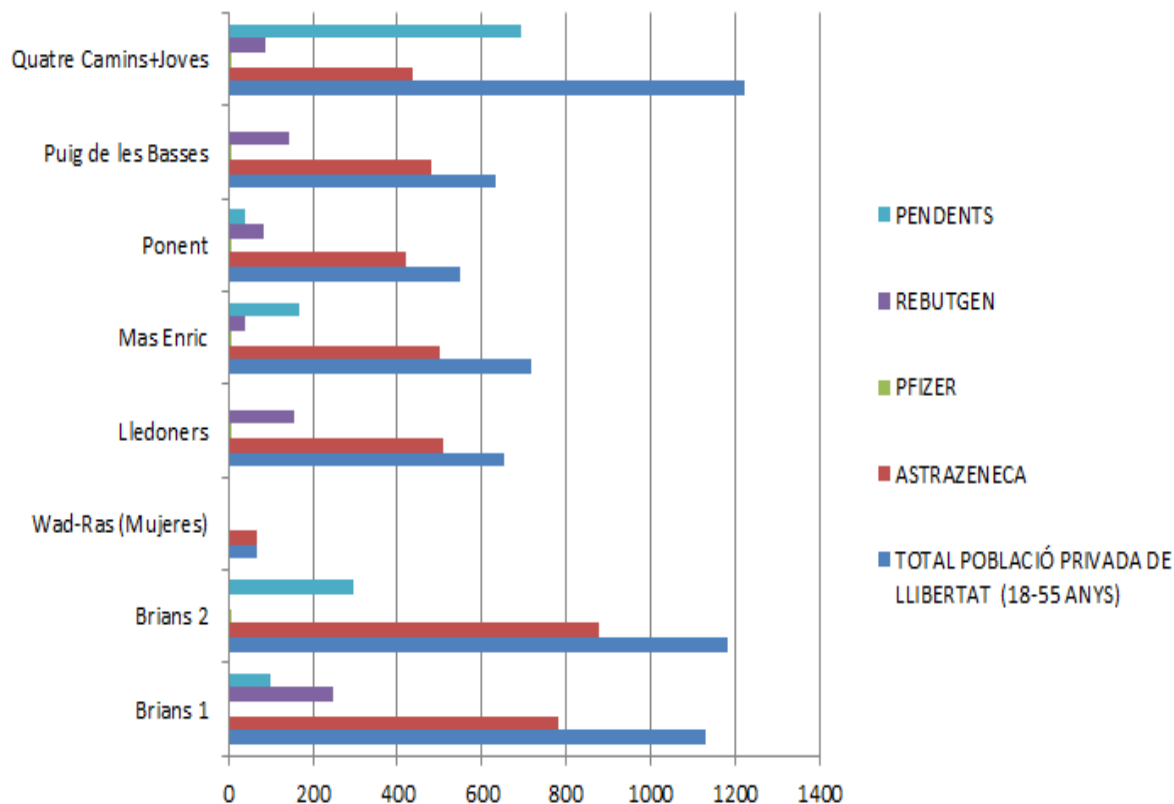
⁵ Dades acumulades

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Gràfic 5. Percentatge treballadors i treballadores en centres penitenciaris de Catalunya vacunats a 27 de febrer de al 2021, segons centre.

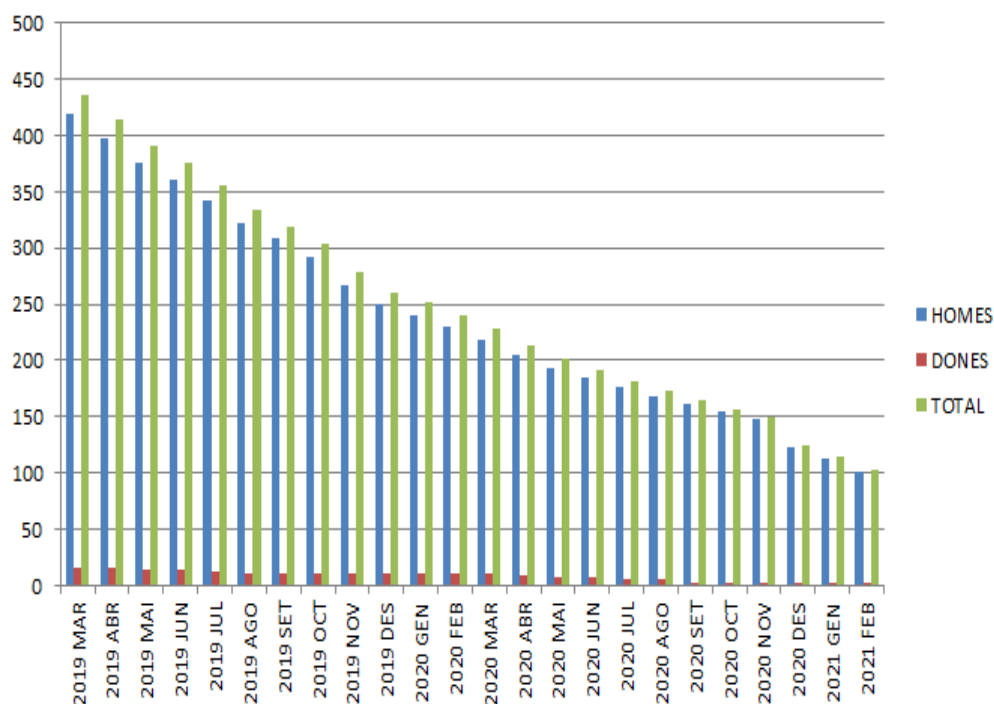

Gràfica 6. Situació vacunació població privada de llibertat en centres penitenciaris de Catalunya a 17 de març del 2021, segons centre.

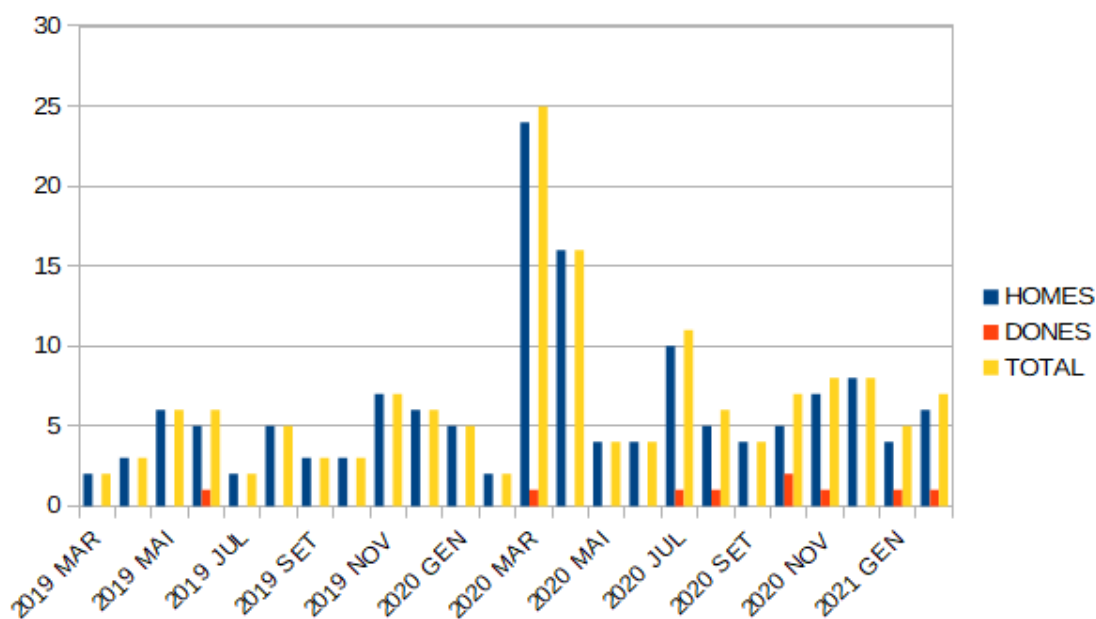

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Gràfic 7. Evolució de la població privada de llibertat en centres penitenciaris catalans major de 65 anys

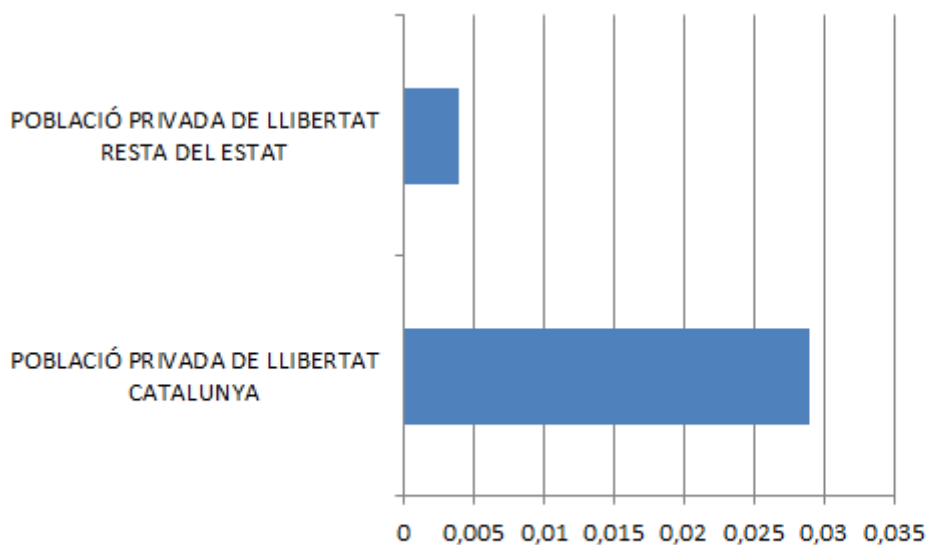

Gràfic 8. Persones privades de llibertat en centres penitenciaris catalans majors de 65 anys i que presentaven patologies prèvies als que se'ls ha aplicat un art.100.2RP

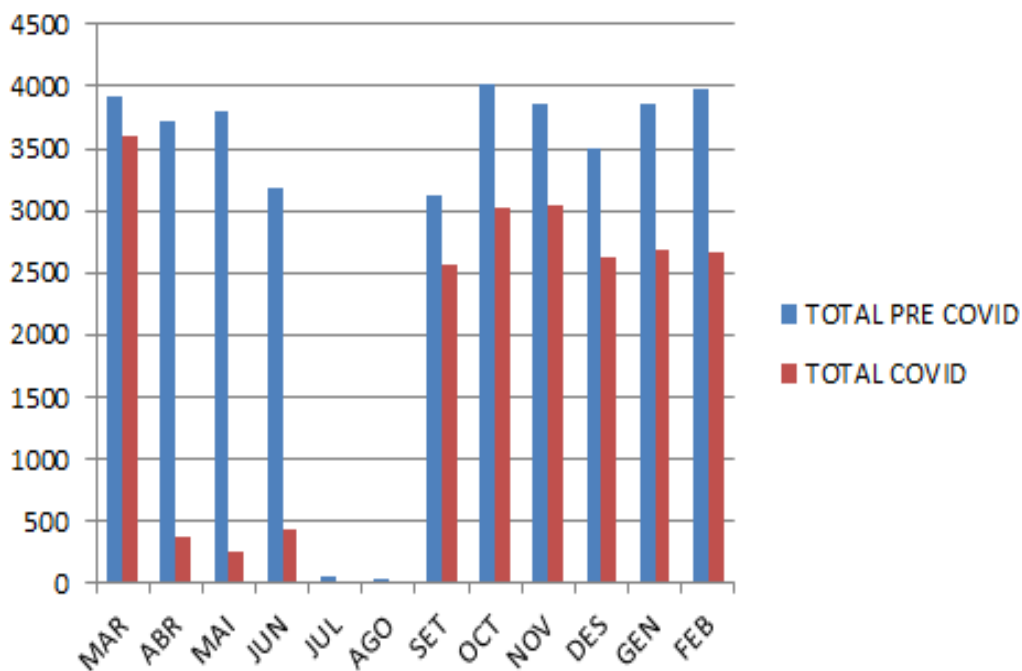

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Gràfic 9. Percentatge de Smartphone per persona privada de llibertat en centres penitenciaris catalans i en centres penitenciaris de la resta de l'Estat

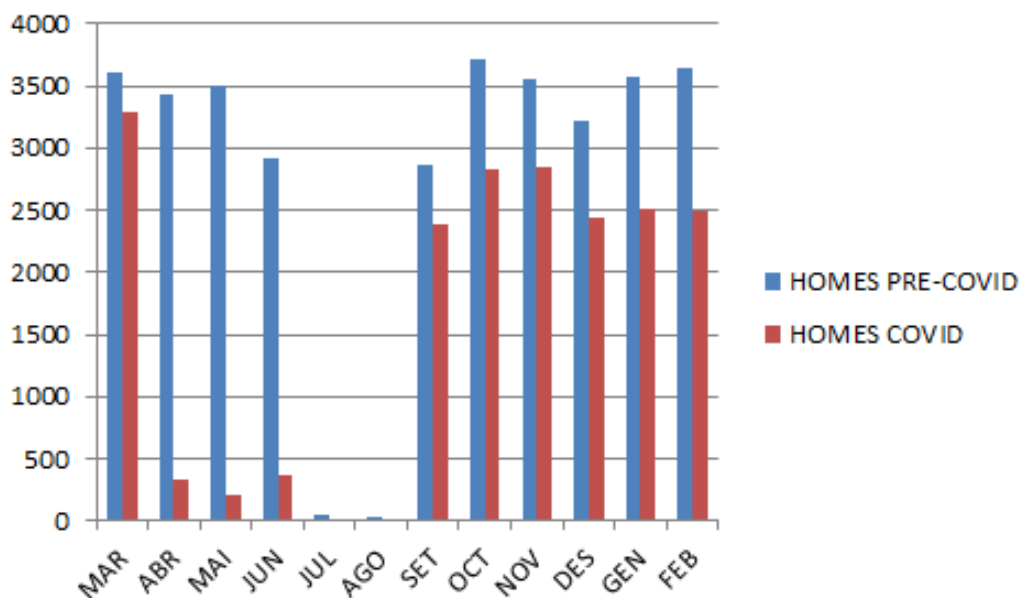

Gràfic 10. Evolució de les persones privades de llibertat a Catalunya que realitzen un programa de formació

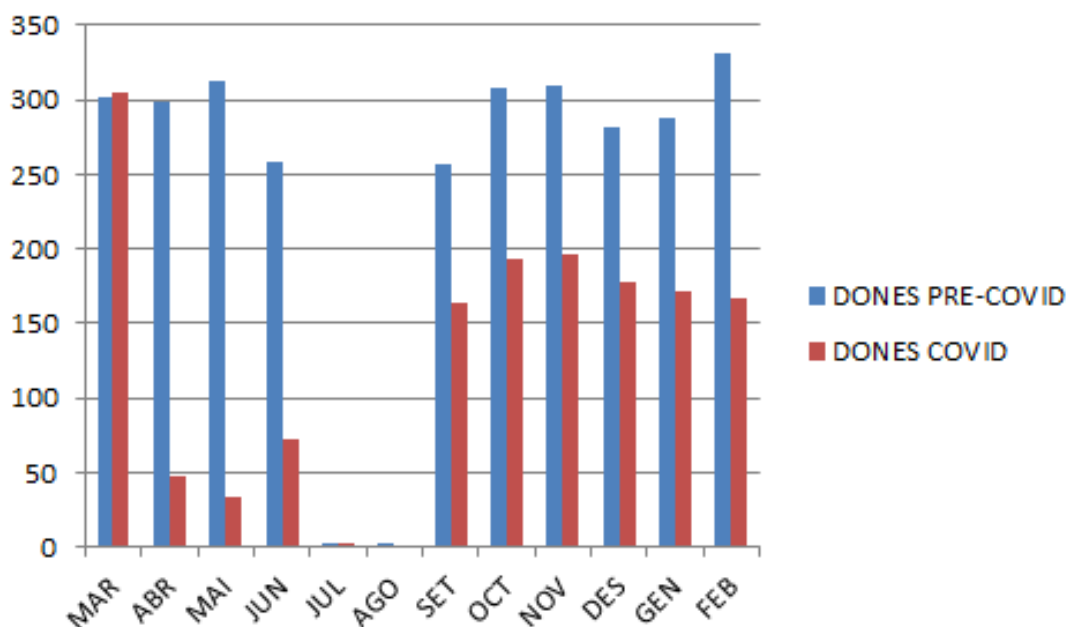

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Gràfic 11. Evolució dels homes privats de llibertat a Catalunya que realitzen un programa de formació

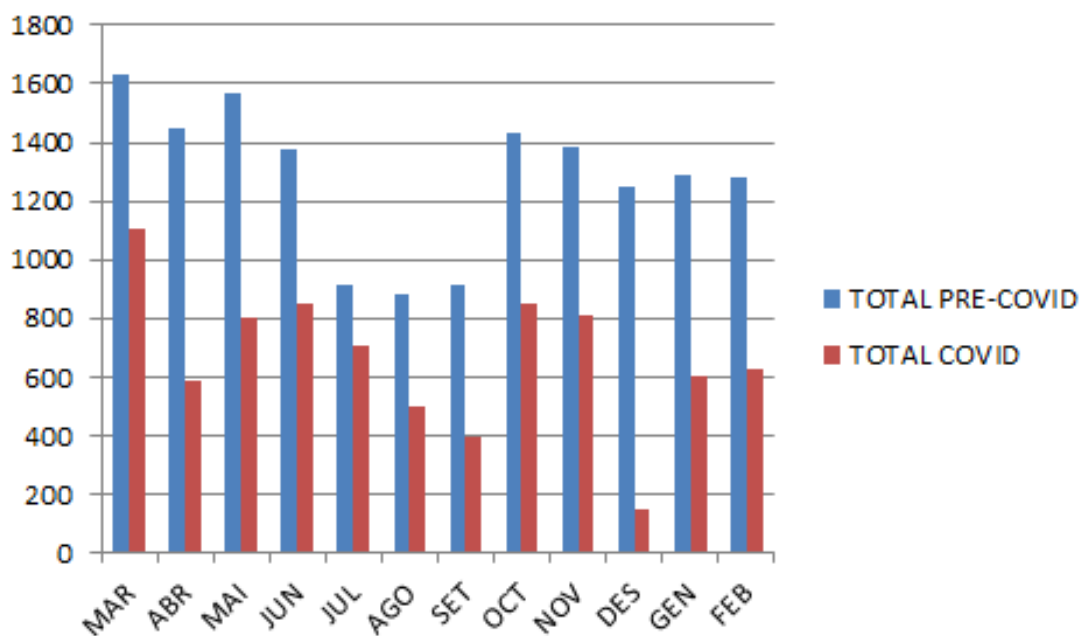

Gràfic 12. Evolució de les dones privades de llibertat a Catalunya que realitzen un programa de formació

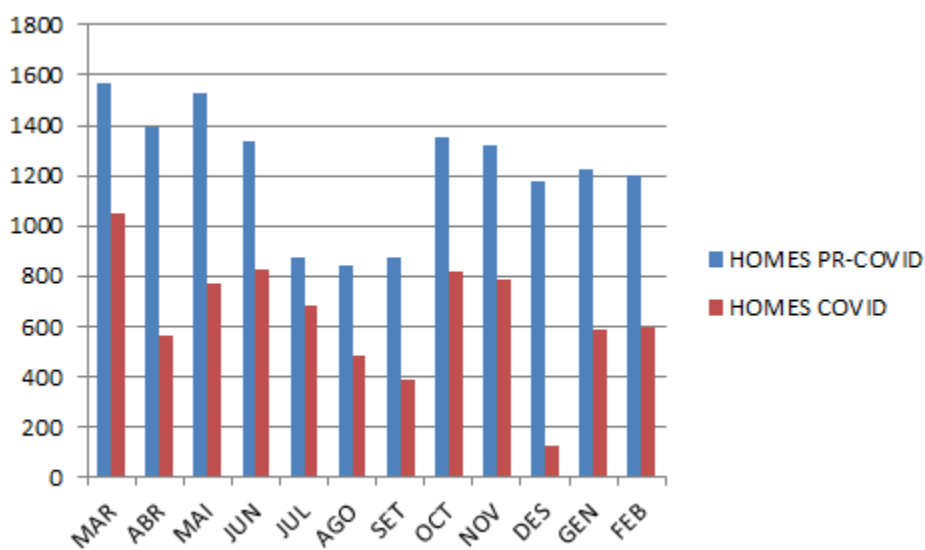

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Gràfic 13. Evolució de la població privada de llibertat a Catalunya que realitza un programa de tractament

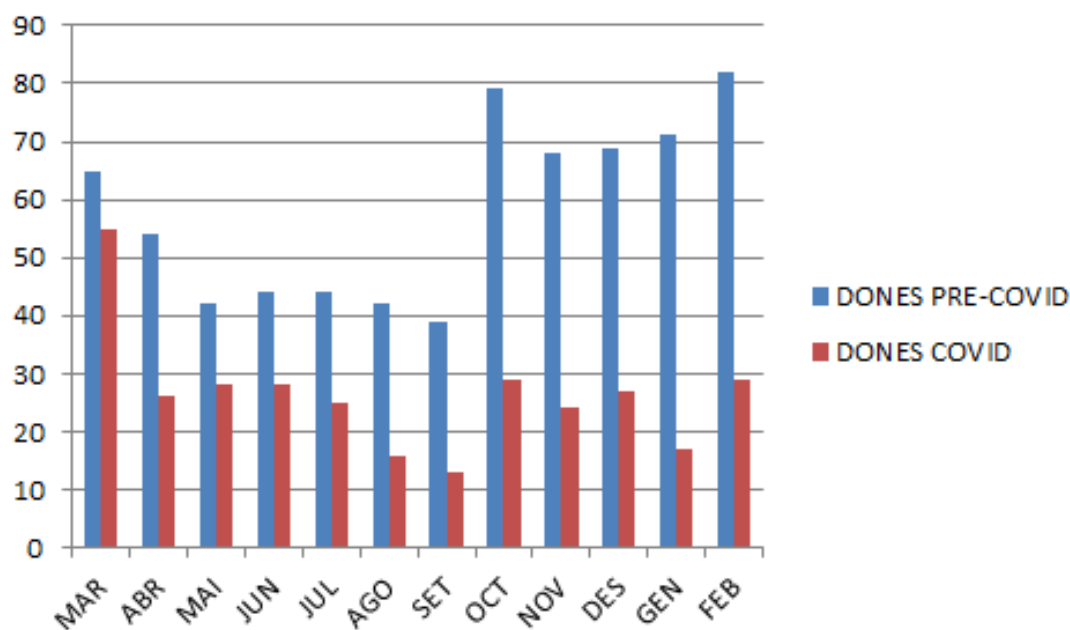

Gràfic 14. Evolució dels homes privats de llibertat a Catalunya que realitzen un programa de tractament

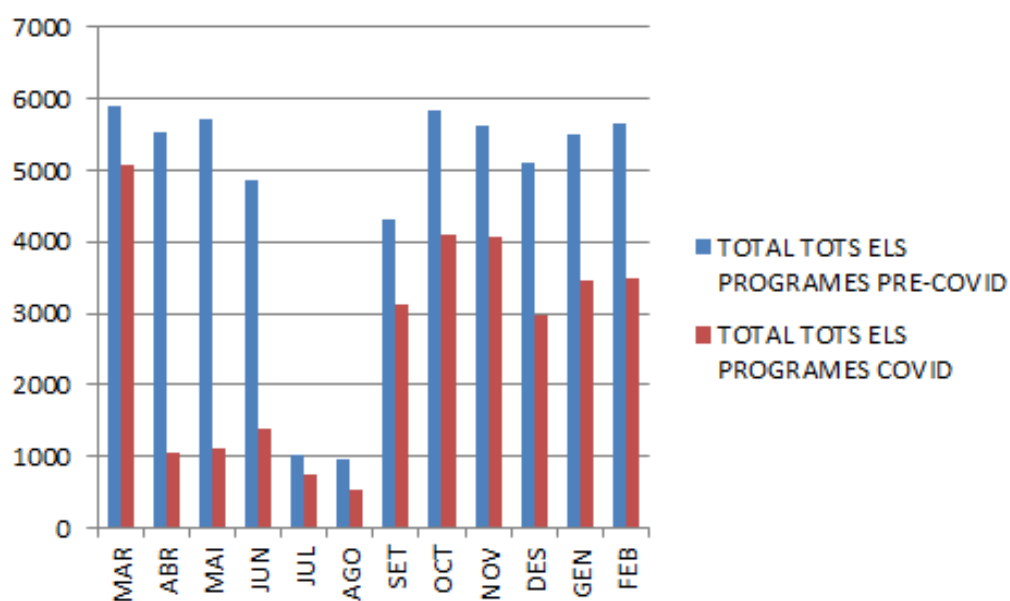

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Gràfic 15. Evolució de les dones privades de llibertat a Catalunya que realitzen un programa de tractament

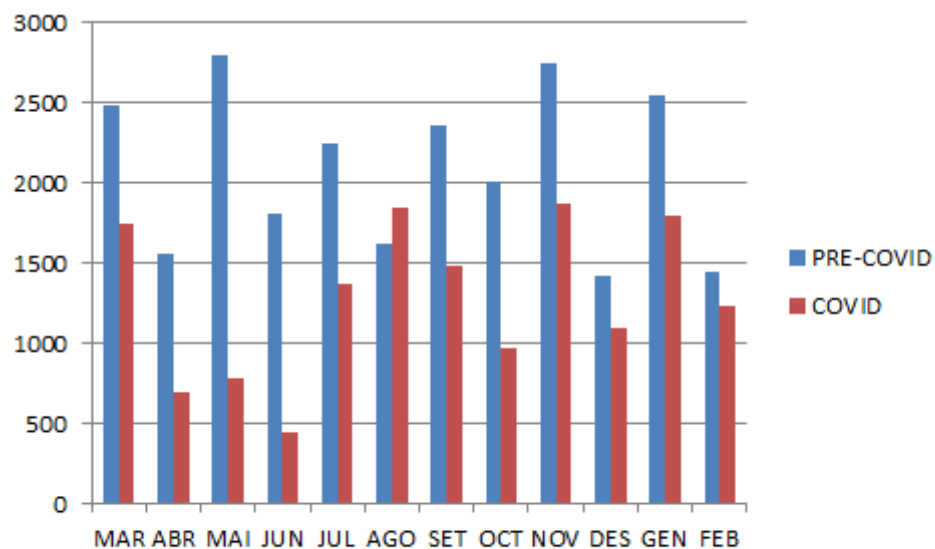

Gràfic 16. Evolució de la població privada de llibertat a Catalunya que realitza algun tipus de programa en l'àmbit de la reinserció i el tractament

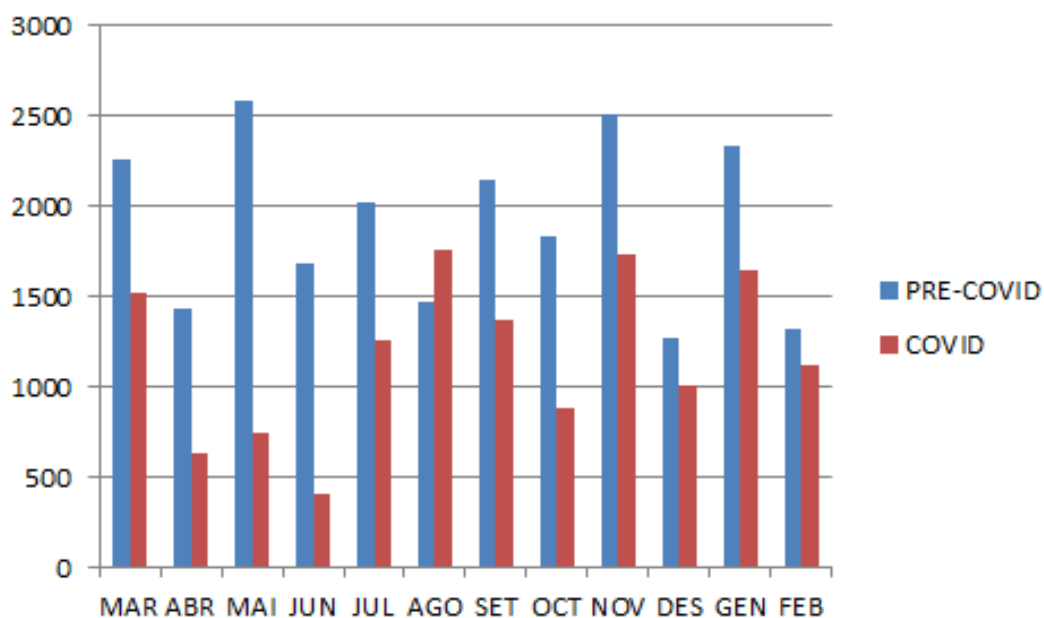

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Gràfic 17. Evolució dels permisos aprovats en centres penitenciaris catalans

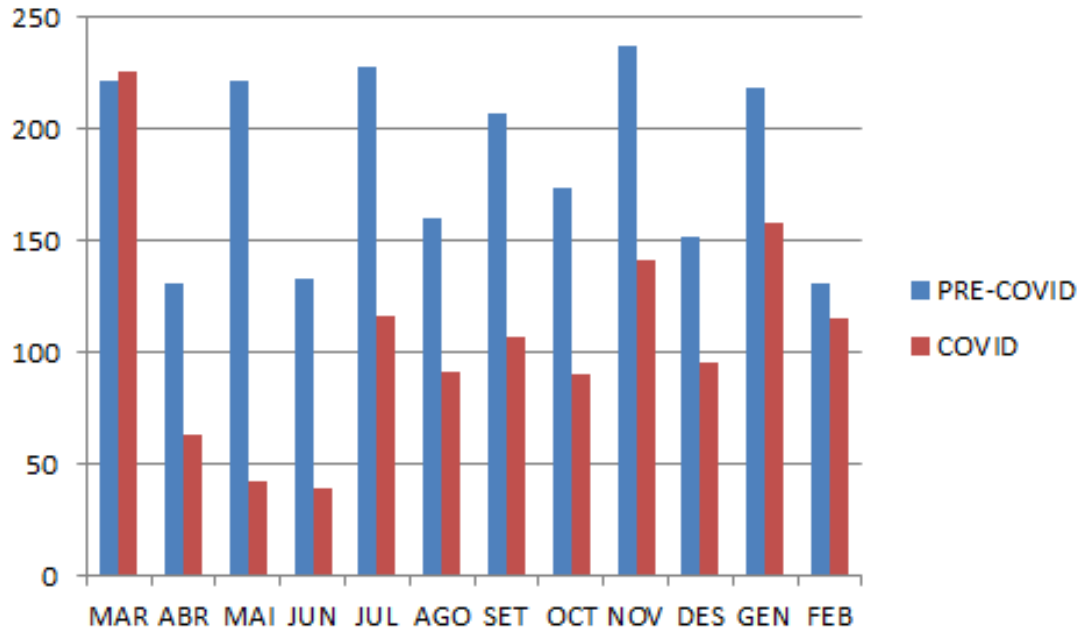

Gràfic 18. Evolució dels permisos gaudits per homes privats de llibertat en centres penitenciaris catalans

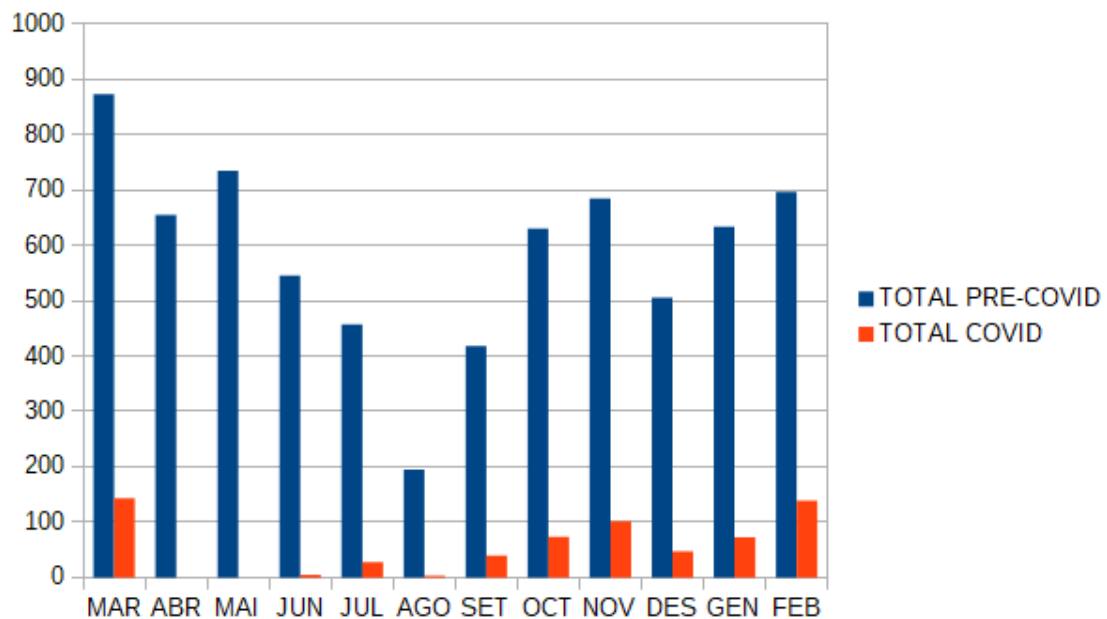

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Gràfic 19. Evolució dels permisos gaudits per dones privades de llibertat en centres penitenciaris catalans

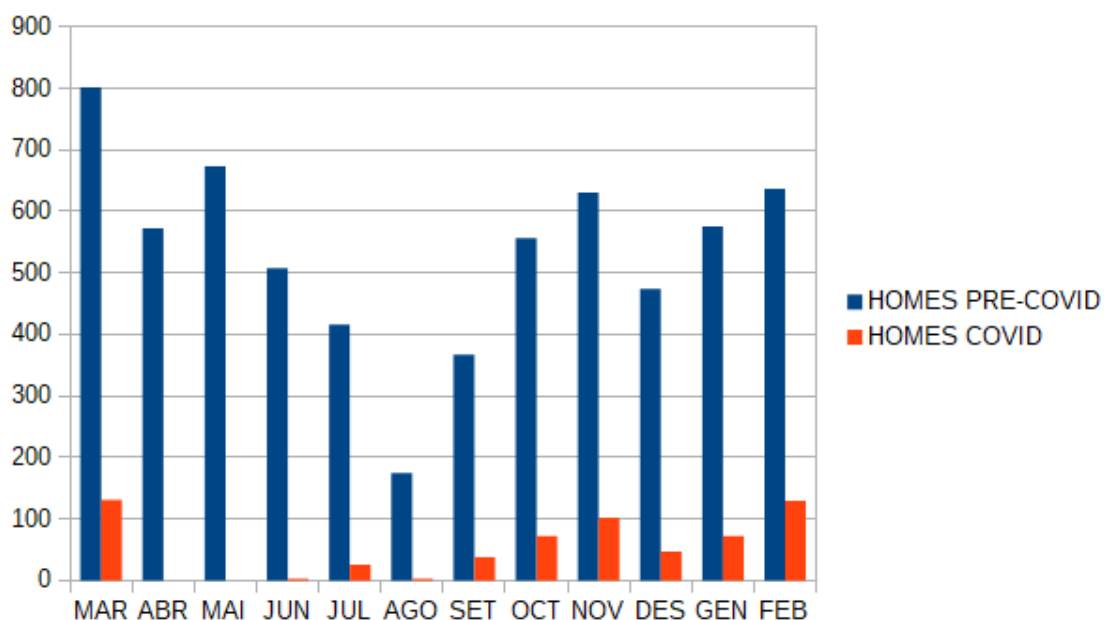

Gràfic 20. Evolució de les sortides programades aprovades a persones privades de llibertat en centres penitenciaris catalans

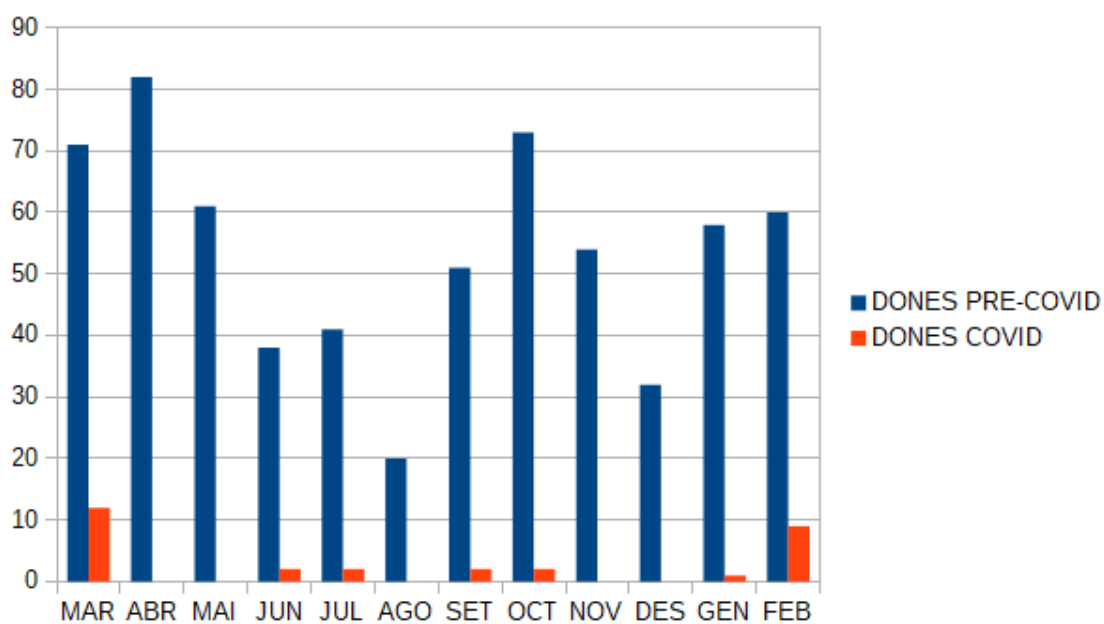

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Gràfic 21. Evolució de les sortides programades gaudides per homes privats de llibertat en centres penitenciaris catalans

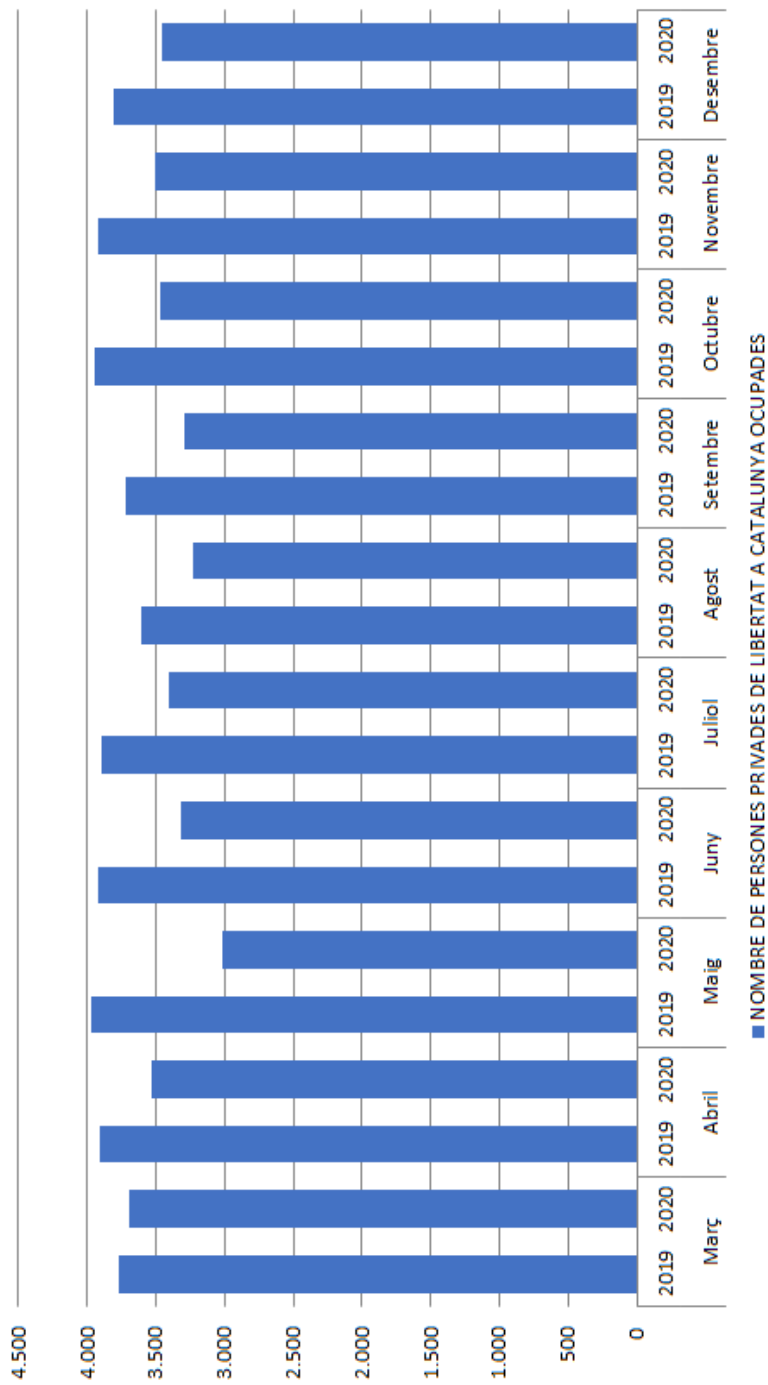

Gràfic 22. Evolució de les sortides programades gaudides per dones privades de llibertat en centres penitenciaris catalans

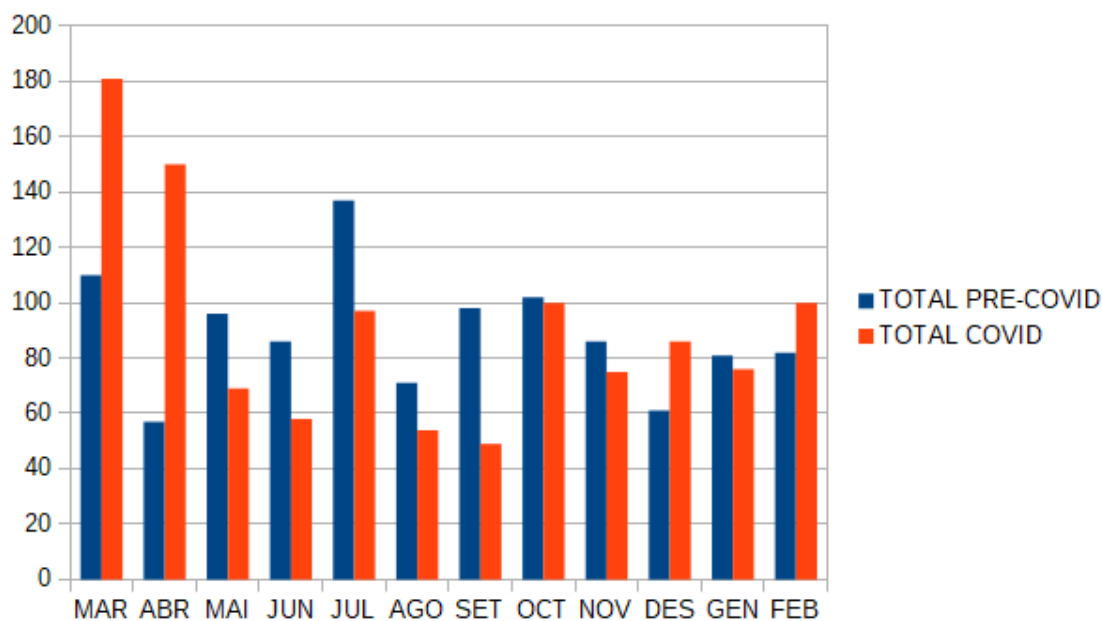
Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Gràfic 23.. Evolució del nombre de persones preses que realitzen un treball productiu en centres penitenciaris catalans

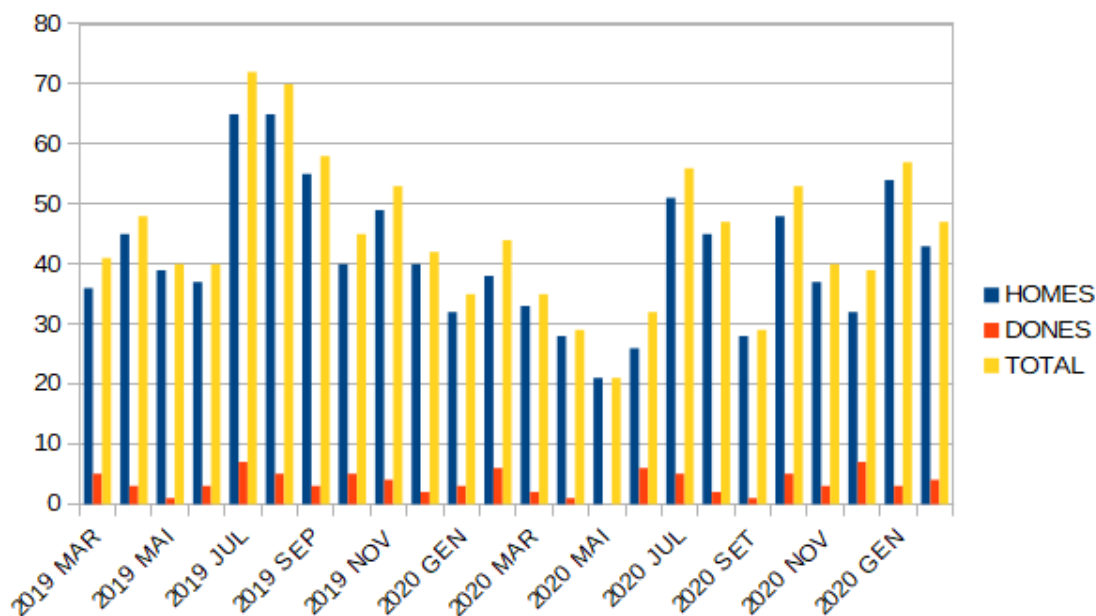

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Gràfic 24. Evolució de les progressions a tercer grau a persones privades de llibertat en centres penitenciaris catalans

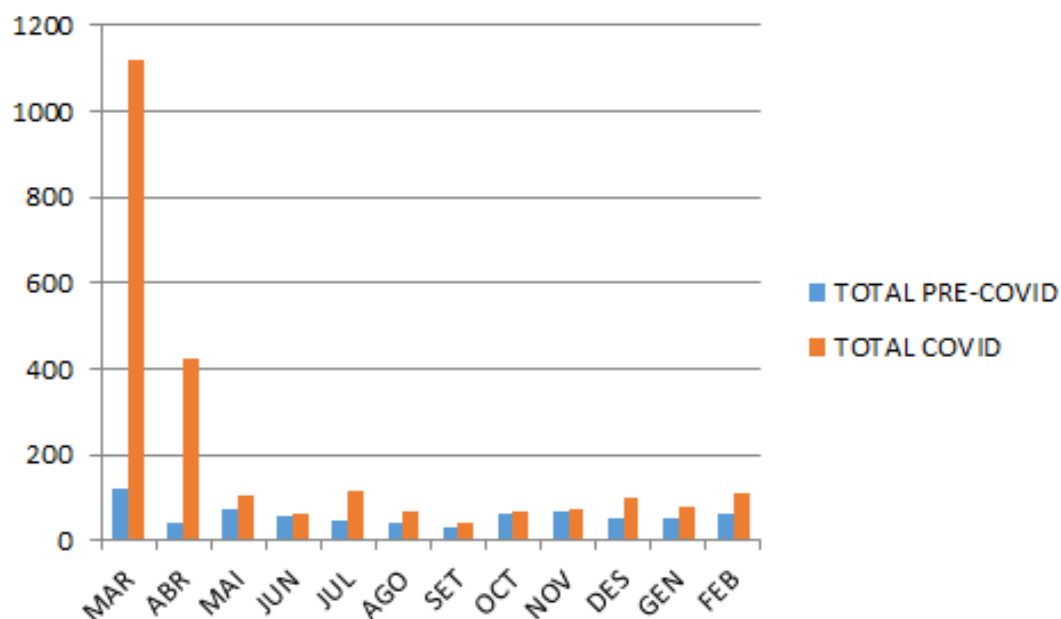

Gràfic 25. Evolució de les regressions a Segon grau a persones privades de llibertat en centres Penitenciaris catalans

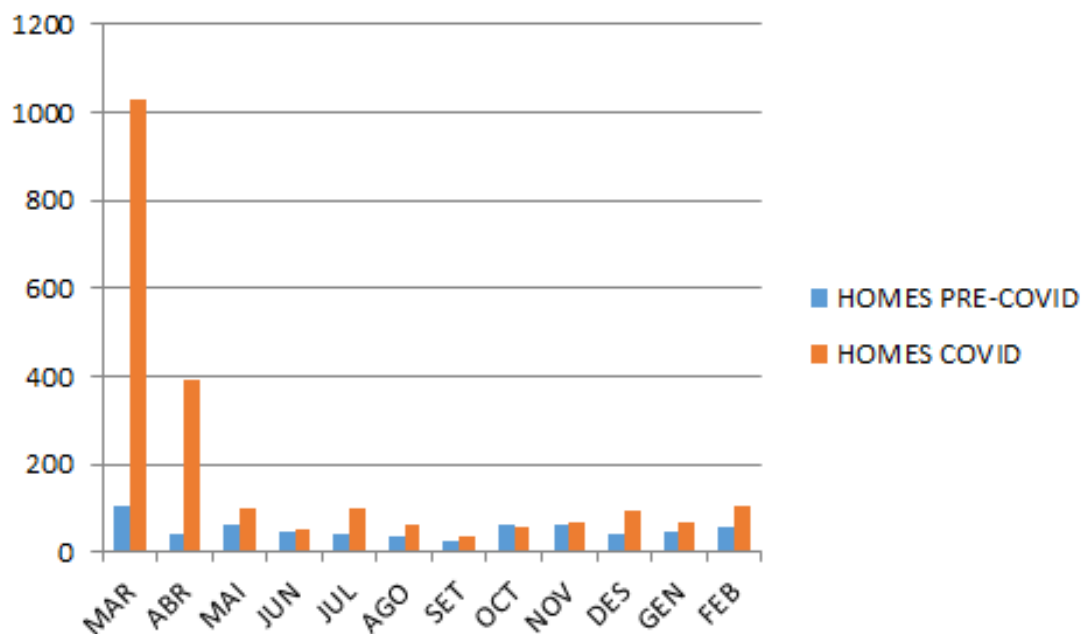

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Gràfic 26. Evolució de les propostes de classificació en article 86.4 RP a persones privades de llibertat a Catalunya

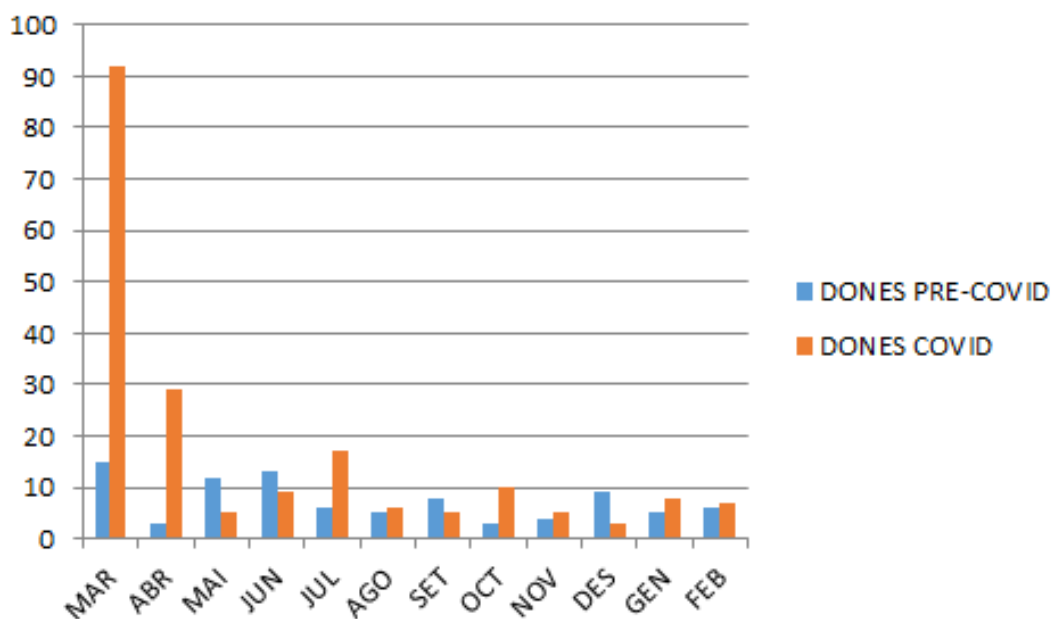

Gràfic 27. Evolució de les propostes de classificació en article 86.4 RP a homes privats de llibertat a Catalunya

Informe final: La gestió del coronavirus als centres penitenciaris

Gràfic 28. Evolució de les propostes de classificació en article 86.4 RP a dones privades de llibertat a Catalunya

Gràfic 29. Evolució de les revocacions de l'article 86.4 RP a persones privades de llibertat a Catalunya

